

המכון למדיניות ואסטרטגיה
בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה
הבינתחומי הרצליה

פטריוטיות וחוסן לאומי בישראל

סקר הפטריוטיות 2006

- מסמך עבודה -

עוזי ארד
גל אלון

תודות לקבוצת IDB על תרומתה לסקר זה והבאתו לדיון במושב "פטריוטיות וחוסן לאומי" בכנס הרצליה 2006

IDB GROUP IDB קבוצת IDB

© כל הזכויות שמורות למכון למדיניות ואסטרטגיה (2006)

רח' כנפי נשרים, הרצליה

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם, לאחסן במאגר מידע או להפיץ מסמך זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי, אלקטרוני, אופטי או מכני, ללא אישור בכתב מהמכון למדיניות ואסטרטגיה, למעט ציטוט של מובאות מהכתוב לצורכי ביקורת או סקירה.

הודפס בישראל.

עיקרים

העיון והדיון בפטריוטיות בישראל, כמכלול מושגי וכתופעה חברתית-פוליטית, נדחקו זה מכבר לקרן זווית מסיבות שונות, שחלקן נעוצות בתהליכים שעברו על החברה הישראלית. מאחר ועניינם של המכון למדיניות ואסטרטגיה, ושל כנסי הרצליה השנתיים, הוא בעשיית מאזן החוסן והביטחון הלאומי, והואיל ואי-אפשר להעריך את חוסנה של המדינה בלא להתייחס למרכיב הפטריוטי בקרב אזרחיה, הרי שהתחייבה בחינה ישירה של מכלול זה. לפיכך, נטלנו על עצמנו לבחון את המכלול במישורים שונים, למין מיפוי באמצעות סקר פרטני ומעמיק – אותו נרצה לחזור ולבצע מדי שנה – ועד לעיון ומחקר של היבטים ותהליכים הקשורים במכלול זה.

במסמך זה מובאים בפרוטרוט ממצאי הסקר וכן השאלון ששימש אותו. בהכנתם נסמכנו על שאלונים וסקרים דומים שנעשו על ידי אוניברסיטאות ומכוני מחקר בארה"ב ובמדינות אחרות. בנוסף, במסמך נכללות שתי התייחסויות עיוניות לנושא הפטריוטיות, על מנת לשים אותו בהקשרים הרלוונטיים לו.

מבין הממצאים העיקריים שעולים מהסקר – ענייננו המרכזי, כאמור, נעוץ בהשלכות של מידת הפטריוטיות על חוסנה הלאומי של המדינה. להלן כמה מהממצאים המשמעותיים במובן זה:

- לכלל אזרחי המדינה דרגה גבוהה של פטריוטיות ישראלית, על פי שני התבחינים המהותיים לכך - הנכונות להילחם בעבודה (85%) והרצון להישאר נטועים על אדמתה (87%). בהשוואה למדינות מתקדמות במערב - אין אף מדינה שעולה על ישראל בנכונות המוצהרת של אזרחיה להגן עליה.
- מנגד, גאוות אזרחי ישראל על מדינתם (77%) נמוכה בהשוואה למדינות אחרות, ובוודאי שאינה גאוה עיוורת. עיקר תפארתם - על ההישגים המדעיים והטכנולוגיים (97%) ועל ביצועי כוחות הביטחון (86%), בעוד הדמוקרטיה הישראלית (38%) ומדיניות הרווחה (22%) מקבלות שיעורי גאוה נמוכים.
- ככלל, נראה שהרוח הפטריוטית הישראלית הנוכחית, יותר מאשר ניזונה מהמורשת הערכית וההיסטורית של ישראל, או משאיפות אוטופיות (להיות "אור לגויים"), מעוגנת בשורשיות בארץ, ונובעת גם מהתגייסות לגונן עליה עקב תחושת מאוימות.
- רוב ערביי ישראל אינם גאים בישראליותם (56%) ואין הם נכונים להילחם להגנת המדינה (73%), אולם שיעור אלו מהם המאמינים כי ישראל טובה מרוב המדינות האחרות - הוא מהגבוהים בעולם המפותח (77%). במיוחד בולט כי שיעור הערבים הגאים במדיניות הרווחה (53%) גבוה פי שלושה משיעור היהודים הגאים בה (17%).
- קיימת שונות בין אופי וביטויי הפטריוטיות של אזרחי ישראל היהודים לאלה הערבים. בעוד שעבור הציבור היהודי הנכונות להילחם היא הראשונה במעלה מבחינת תפיסתו את הפטריוטיות, הרי שבציבור הערבי נכונות זו היא האחרונה בחשיבותה. עוד נמצא כי הפטריוטיות הפלסטינית שערביי ישראל מייחסים לעצמם רחבה פי שניים מאשר הפטריוטיות הישראלית בקרבם.

- הפטריוטיות של אזרחי ישראל היהודים חזקה יותר בקרב הימין מאשר בשורות השמאל; אצל הדתיים והמסורתיים מאשר בקרב החילונים; אצל המבוססים מאשר אצל מעוטי ההכנסה; אצל המבוגרים מאשר אצל הצעירים; ואצל חסרי ההשכלה האקדמית מאשר בקרב בעלי השכלה כזו.
- בקרב בעלי הכנסות נמוכות בציבור היהודי מורגש ניכור: נכונותם להילחם עבור הגנת המדינה היא המהוססת ביותר וכעשירית מהם אינם מוכנים לכך. תחושת השתייכותם לארץ היא אמנם גבוהה יחסית, עם זאת, ניכרת רתיעה בקרבם מלהגדיר עצמם כפטריוטים נלהבים.
- חומרת ה"פיחות הפטריוטי" במרוצת הדורות עולה בברור: לעומת ילידי שנות הקמת המדינה, הרי שבקרב הצעירים אשר הכרתם התעצבה בדור האחרון, ניכרת התרופפות מרכיבי ההקרבה והשורשיות. בעוד שאי נכונות להילחם להגנת המדינה כמעט ולא נודעת אצל המבוגרים, הרי שאחד מכל שבעה צעירים יהודים טוען כי כך יעשה (14%), ושניים מכל חמישה מעידים כי יעזבו את המדינה אם רמת חייהם תשופר משמעותית בנכר (44%).

ממצאי הסקר במלואם, המובאים במסמך זה, ראויים לעיון ולניתוח. אלה עשויים גם להניב לקחים ומסקנות, אשר בפני עצמם מחייבים דיון. כך, למשל, התדלדלות הרוח הפטריוטית בקרב דור הביניים והצעירים בציבור היהודי, שהיא אולי הממצא המדאיג ביותר מבחינת הסיכון לחוסנה העתידי של ישראל, מעוררת שאלות לגבי המסקנות החינוכיות המתבקשות – האם להשקיע בהתגברות על החולשות או בחיזוק נוסף של העוצמות? נוכח התמורות בביטויי הפטריוטיות בישראל ניכרות שתי גישות שונות להתמודדות. האחת, פוסט-ציונית במהותה, מציעה התאמת ערכיה של המדינה למציאות הרב-תרבותית המתפתחת בה. מנגד, קיימת גישה הקוראת לאריגת ציונות חדשה, המשמרת את ערכיה המכוננים של ישראל כמדינה יהודית ושואפת להתאימם לסדר היום של המאה העשרים ואחת. בכל אופן, ובאשר רוח פטריוטית יש ומנחילים מורי ומחנכי דור ואף מנהיגיו, דומה שהעול להתמודדות עם אתגר זה מונח לפתחם.

פרק ה"עיקרים" במסמך זה, יחד עם הפרק העוסק ב"פטריויזם וחוסן לאומי בישראל", נכתבו ע"י פרופ' עוזי ארד. ממצאי הסקר, יחד עם הפרק העוסק ב"קווי מתאר מושגיים לזיקה הפטריוטית", נכתבו ע"י מר גל אלון.

כיועץ לפרוייקט הפטריוטיות בכללותו שימש פרופ' אפרים (אפי) יער. מר קלמן גייר סייע בתחום הדגימה.

על צוות החשיבה שליווה את ניתוח הסקר נמנו גב' אהובה ינאי, ד"ר עמוס כרמל, מר אמנון לורד, ד"ר פייסל עזאזה ופרופ' מעוז עזריהו. ניתוחים סטטיסטיים מורכבים נעשו בעזרתה של גב' יסמין אלקלעי.

פטריטיזם וחוסן לאומי בישראל

המושג "חוסן לאומי", אשר אין לו תרגום מדויק באנגלית, קנה לו אחיזה בשיח הציבורי בישראל, בין השאר הודות לסדרת "כנסי הרצליה" השנתיים, בד בבד עם הרחבת גבולותיו אל מעבר למושג "ביטחון לאומי". אין עוררין על כך ש"ביטחון לאומי" בפני עצמו רחב יותר מאשר המרכיב הצבאי/ביטחוני גרידא וכולל גם את מימדי העוצמה האחרים הרלוונטיים לקיומה של מדינה, כדוגמת המימד הכלכלי, המדיני, הבינלאומי, החברתי והממשלי. אלא שכוונתנו באימוץ המושג חוסן היתה להכיל בו גם את המימדים הערטילאיים המופשטים יותר, כדוגמת מוראל לאומי, תחושת ייעוד לאומי, כושר עמידה והכרה בצדקת הדרך שהינם מהותיים לא פחות לחיוניותה של מדינה. לחיבור שבין העוצמה הגשמית לעוצמת הרוח נתכוונו אפוא בנוקטנו במושג "חוסן לאומי".

מכאן ועד התייחסות למרכיב המוכר בשמו הלועזי "פטריטיזם" - קצרה הדרך. למונח "פטריטיזם" ניתנו הגדרות שונות – ודיון מושגי בו מובא בהמשכו של מסמך זה. אלא שבסופו של עניין, רובן ככולן של ההגדרות מתכנסות למכלול שהוא ברור למדי ומשותף הן להוגים והן אצל עמך. אפיין זאת היטב הסוציולוג האמריקאי מוריס יאנוביץ, שכתב כלהלן: "אין פטריטיזם נסמכת על מערכת רעיונות וסמלים מורכבים ומפורטים. ההיפך – פטריטיזם הינה בעיקרה זיקה מקדמת דנא לחברה טריטוריאליזם". היא מהווה "רגש עמוק, כמעט פרימיטיבי, של שייכות; תחושת הזדהות דומה לזו הדתית, הגזעית או האתנית. מובן כי הפטריטיזם קשורה היסטורית לאתוס של החברות הלאומיות המודרניות". בפועל, היא "כרוכה במענה מעין אוטומטי ובלתי מחושב. אין פטריטיזם כרוכה בקוד הלכות התנהגותיות פרטניות; כל אשר בה הוא תגובה שאינה שכלתנית, ואשר מבטאת גישה לפעולה".

מונח הפטריטיזם מכוון אפוא לאותו רגש המבטא זיקה, שייכות, הזדהות ומחויבות של אזרחים כלפי מדינתם, עד כדי נכונות לגונן עליה מפני אויב ואפילו במחיר הקרבה. לית מאן דפליג שבאין רגש זה, לא ניתן לדבר על חוסן לאומי של ממש. אלא שבשיח הציבורי בישראל, העשיר לעיפה במושגים הקשורים לעולם החוסן, התייחסות ישירה לפטריטיזם היא כמעט בגדר טאבו. עצם המונח, שבאמצעות דמוקרטיזם מערבי שונות אינו בהכרח לזר, דומה שנחשב בישראל למאוס, ובפועל אינו נמצא על סדר היום הציבורי, האקדמי, הפובליציסטי או הפוליטי. לפעמים דומה שהמונח "פטריזם" מוכר בישראל יותר כסוג של טיל נגד טילים, מאשר ביטוי להווייה פוליטית מושרשת.

באמתלות מאמתלות שונות עוקפים בישראל את הנושא. שניתנו המצוטטת תדיר של סמואל ג'ונסון, על כי "הפטריטיזם הינו מפלטו האחרון של הנבל" רווחת במיוחד בישראל, והיתה למעשה למפלט הראשון של החומקים כאן מכל עיון או דיון בנושא. אחרים נרתעים משימוש בו שמא יגלשו ל"לאומנות" המרמזת על קיצוניות.

לעומת כל אלה, ידעו ההוגים הקלאסיים לאפיין היטב את מהותו של הרגש הפטריטיזם ולהבדיל ברורות בינו לבין הלאומיות והלאומנות. ג'ון סטוארט מיל הסביר בזמנו שמדובר ברגש של "אהדה ולא עוינות, אחדות ולא פירוד... רגש של אינטרס משותף בקרב החיים תחת אותו ממשל והדרים בתוך אותם גבולות טבעיים או היסטוריים... הכוונה לחלק זה של הקהילה שאינם חשים זרות כלפי אחרים באותה קהילה... שרואים ברע שנעשה לבני ארצם כרע שנעשה לעצמם ואשר אינם מנתקים עצמם מתוך אנוכיות...". אלכסיס דה טוקוויל היה מוחשי יותר. לשיטתו, זוהי "הזיקה לאדמה שנובעת מהרגש האינסטינקטיבי, חסר האינטרס האישי, הקושר אדם למולדתו... כמוה הכמיהה למנהגים קדומים ולהערצת מורשת עבר... ואלו המטפחים אותה אוהבים את מדינתם כאילו היתה בית אביהם". ניקולו מקיאוולי נהג לומר שתמיד שרת את מדינתו בזכות, גם כשנדרש ממנו לסכן את חייו - וזאת מאחר ואין לאדם חוב גדול יותר מאשר זה אותו הוא חב למדינתו.

ההגדרה הרווחת באנציקלופדיות בוחנת את המושג אטימולוגית. שורשיו של המושג יוונים-לטיניים, ערש הציוויליזציה המערבית; ביוונית המשמעות חגה סביב "אבי" ו"ארץ אבות" ובלטינית הנגזרת מתייחסת גם לאזרחים-אחים, ובמשמע - אחווה משפחתית אתנית המאחדת אזרחים לכלל ישות מדינית. בלשונות אירופאיות, הנגזרות של "פאטריה" מתייחסות הן לשבטיות המלכדת והן ל"ארץ האם", היא המולדת. בלשוננו אנו, פטריטיזם נוגעת ל"ארץ אבות" ול"מורשת אבות".

מעל ומעבר להסתכלות האטימולוגית, הרי שהתכונות אשר נוהגים בדרך כלל לשייך לפטריטיזם הינן נאמנות, מחויבות ואהבה למולדת. הבסיס השבטי-אתני לרגש הפטריטי טמון לעתים בעקרון כי "עניי עירך קודמים", וכי אדם קרוב אצל משפחתו – ובהשלכה, שבטו. אך טבעי הוא לכן שהרגש הפטריטי מגויס בעיתות מצוקה וצרה. הקריאה להתגייסות ולהקרבה מנומקת בכך שטובת הכלל הנתון לאיום יש ומצדיקה את קורבנו של הפרט. אך קורבן הינו ביטוי מרחיק לכת של הרגש הפטריטי. ביטויי הרווחים יותר הינם תחושת גאווה בשיוך ונכונות לעשות ולהגשים לטובת ההשתייכות הכללית, לעתים על חשבון האינטרס האישי.

הפטריטיזם, לסיכום, נעוץ ברגשות, בתחושת נאמנות ומחויבות למדינה ובגאווה בהיסטוריה שלה ובהישגיה. עצם הרגש המשפחתי-שבטי שבלב העניין מוביל אל המייחד קבוצות אנוש והמשותף לבני ישות פוליטית ספציפית, והכוונה לרוב היא לשפה, לתרבות, להיסטוריה ולקרבה אתנית. פטריטיות במובנה הקלאסי והרווח אינה אוניברסאלית כי אם פרטיקולריסטית. היא מוגדרת על ידי המאחד את השותפים לה והמבדיל אותם מאלו שאינם שותפים לה.

לא ניתן להתעלם מכך שההגות של העת החדשה יודעת לזהות סטיות מתפיסה זו של פטריטיות. קיימות גישות אינדיבידואליסטיות מובהקות הגורסות שאין מותר הכלל מן הפרט, ומכאן הקטנה של המחויבות הפטריטית למולדת. בעוד מקיאבלי חב את חובו הגדול ביותר למדינה אשר העניקה לו זהות, חינוך ותרבות, הרי שהפילוסוף הגרמני יורגן האברמאס צופה העתקה של רגש זה מהמדינה אל המערכת הקוסמופוליטית הגלובאלית. ברם, נראה שכל עוד בנויה המערכת העולמית ישויות מדיניות על בסיס טריטוריאלי מוגדר, ואין זה משנה אם מדובר ב"פוליס" יוונית או במדינות לאום מודרניות, הרי ישויות אלה הן לרוב אשר מרתקות אליהן את רגש הגאווה והשייכות.

מאלפת העובדה שבעוד בישראל נוטים רבים לזהות פטריטיות עם לאומיות, הרי שבספרות העיונית קיימת הבחנה חזקה למדי בין תופעות סמוכות אלה. ג'ורג' אורוול הבחין היטב בין לאומנות, אותה זיהה עם שאיפה לכוח, לבין פטריטיות, שמבחינתנו הינה "מסירות למקום מסויים, לדרך חיים מסויימת, שהפרט מאמין שעדיפה היא על זו של האחרים – אך אין ברצונו לכפות אותה על האחר". השוני העיקרי טמון בהיות הרגש הפטריטי רגש רפלקסיבי דפנסיבי במהותו, דהינו רגש שמופנה כלפי עצמך ואחיד אשר הינו מטבעו רגש חיובי של זיקה, אהדה, אחווה גאווה ומחויבות כלפי הדומים לך. לעומת זאת, הלאומיות הינה תופעה שעלולה להיות אופנסיבית, אם היא מופנית כנגד השונה והאחר, עד כדי שנאת הזר. יש והביטוי ללאומיות יהיה של שלילה, התנשאות, הסתייגות ואף אויבות, לעומת פטריטיזם אשר בפני עצמו אין הוא אופנסיבי כלל. אמנם גם את הלאומיות ניתן לבטא באמצעים לא אלימים בעליל (ההגדרה העצמית), אולם במקרים שונים אכן לובשת הלאומיות צביון תוקפן. למעשה, שתי התופעות עשויות להשתלב זו עם זו: ההיסטוריה של העת החדשה רוויה דוגמאות של ניצול מניפולטיבי של רגשות פטריטיים על ידי שליטים שפגעו בטובת עמם וליבו לאומיות הרסנית ותוקפנית, במחיר פגיעה בעמים אחרים.

ייתכן שמטעמים אסוציאטיביים אלה משכו ישראלים שונים ידם משימוש ועיסוק בתופעת הפטריטיזם, גם במובנה החיובי, הבונה והמלכד. אך הבריחה מהנושא בישראל חריגה בהשוואה לאומות נאורות, שגם בהן ניתן היה לצפות להסתייגות מהלכי רוח לאומניים תוקפניים. על עוצמת ההסתייגות בישראל ניתן ללמוד מאחד הספרים היחידים בישראל הדן בנושא ישירות, "פטריטיזם – אוהבים אותך מולדת". אחד משני העורכים, דניאל בר-טל, גרס שפטריטיזם הינו כוח הרסני, כאשר לשיטתו, ללא עוצמתו של הרגש הפטריטי לא ניתן לנהל קונפליקט אליים ומתמשך תוך גיוס מתמיד של האוכלוסייה. משום כך, לדידו, הפטריטיזם הינו לא פחות ולא יותר מאשר כוח המניע קונפליקטים. על מה מעידה תופעה זו בישראל, שבבית הספר לחינוך של אוניברסיטה ידועה מגדירים פטריטיזם באופן כה קיצוני וכה תלוש מהספרות הקלאסית בנושא?

שאלה נפרדת קשורה לגורמים אשר הביאו להטיה כה חמורה בתרבות הפוליטית והאקדמית הישראלית. יש הטוענים שכוחות אופנטיים של רלטיביזם, פוסט מודרניזם ופוסט ציונות המנשבים במסדרונות האקדמיה והפובליציסטיקה הישראלים הם ששחקו את הכוח והחיוניות הציוניים והפטריטיים המקוריים. יש, בנוסף, שמצביעים על רוח ההפרטה – דהיינו המגמה להעמדת הפרט מעל לכלל ששרתה בארץ מזה דור – כמי שתרמה לתהליך. ניתן להבחין גם ברגשות אשם שפשטו בחברה

הישראלית מאז מלחמת ששת הימים והקרינו השפעתם גם באשר לנסיבות ההתיישבות בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה. רגשות אשם וגאווה לאומית אינם דרים בכפיפה אחת.

ואולם אין כל אלה מעידים כהוא זה על העדרה של תחושת הפטריוטיזם בציון. נהפוך הוא. בהיותה רגש אינסטינקטיבי, ביטויי הפטריוטיזם בארץ הינם ללא ספק רחבים ועמוקים. גישתו של בר-טל מעידה אך ורק על הרתיעה מהנושא, עד כדי התנגדות לו בקרב חוקרים ומחנכים בישראל. זהו בדיוק החסר הקיים בישראל, אשר מקורו באי מתן הביטוי המחקרי, העיוני והאקדמי לפטריוטיזם. חסר זה הוא משווע, מכיוון שמעבר להתקיימותו הגולמית של הרגש, הרי שמנהיגים ומורי דרך, כמו גם לעתים אינטלקטואלים ואף סופרים ומשוררים, היו לא אחת אלו שהפיחו את הרגש. מי אם לא מנהיגים נדרשים לבטא את הרוח ולהעניק השראה? כך נאום פריקלס על גאוותו בדמוקרטיה האתונאית, נאום גטיסברג של הנשיא לינקולן, כתביו ונאומיו של צ'רצ'יל ונאום ההכתרה של הנשיא קנדי. כל אלה הפכו לציוני דרך במנהיגות הפונה לרגש הפטריוטי הבונה והמגונן. בישראל דומה שקצה נפשם של מנהיגים בהשראה פטריוטית, אלא אם מדובר בהצדקת קורבן הנופלים בימי הזיכרון בארץ או בגיוס תרומות מחוצה לה.

לא ניתן שלא להתייחס בהקשר זה למושג הגנרי "ציונות", אשר בדומה ללאומיות מקפל בחובו גם הוא חלק ממרכיבי הרגש הפטריוטי של קבוצת הרוב בישראל. מונח זה מקורו בתנועה הלאומית היהודית שחתרה להקמתה של מדינה יהודית ריבונית ועצמאית בארץ ישראל. עם הזמן, היה המונח לכה גורף, עד כי רב-משמעותו כללה הכל – פטריוטיות יהודית, הגשמה, העלאת מדינת ישראל על נס וכדומה. ואולם, מעבר להיותו טעון, המושג ציונות אינו נוח לשימוש אנאליטי השוואתי, שהרי הוא ייחודי למציאות הישראלית. מאחר ועניינינו ברגש שכשלעצמו אינו ייחודי לישראל, ומאחר שבכוונתנו לבחון אותו באמות מידה השוואתיות – נכון יותר לעשות שימוש במונח המקובל בין האומות ולא בזה המקומי אשר אין לו מקבילה מדויקת.

גם אופייה היהודי של המדינה מחייב התייחסות, בהתבסס על חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (1992) המתייחס ל"ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית". בהקשר זה, עמודי התווך אשר קובעו בחוק יסוד – מדינה; יהודית; דמוקרטית – מעגנים ולא דווקא מנתקים את הרגש הפטריוטי הישראלי משורשים ערכיים הנטועים עמוק במורשת היהודית. מבלי להטיל ספק בחשיבות העקרונות הדמוקרטיים הטבועים במהותה של המדינה, הרי שהדחף הציוני הקדמון – הקמת מדינה יהודית, כמדינת היהודים, בארץ ישראל – היה ונותר איתן בכל שדרות החברה הישראלית. דחף זה כה חזק, היום כבעבר, עד שתוכנית ההתנתקות – לאמור פינוי יישובים ישראלים מהשטחים – נומקה בכורח שבשמירת מדינת ישראל כמדינה יהודית בעיקרה. מכאן, שרגש הפטריוטיות הדומיננטי אצל הרוב בישראל נסב על קיומה ועתידה כמדינת העם היהודי, אשר מקיימת במלואם את העקרונות הדמוקרטיים.

השמירה על אופייה היהודי של המדינה, והזיקה הפטריוטית המתבססת על מרכיב הזהות הלאומית, אין משמעותן שלילת קיומם של רגשות פטריוטיים אצל קבוצות מיעוט בארץ, החולקות עם קבוצת הרוב את מרכיב הלאום האזרחי שלהן. ברור כי קיימת התנגשות בין הרגש הפטריוטי של הרוב היהודי בישראל לבין רגשות של פטריוטיות פלסטינית אצל המיעוט הערבי. זוהי אנומליה הנגזרת מהאנומליה של מצבה של המדינה היהודית בעיני כלל העם הפלסטיני ואצל מדינות ערב. כאשר ינורמל מצבה של ישראל במרחב, סביר שגם ינורמלו הרגשות הפטריוטים הישראלים/פלסטינים. עד אז - ישרור ודאי מתח בין שני מעגלי הפטריוטיות. צריך להכיר בכך, לנהל את חייה האזרחיים של ישראל על פי עקרונות הדמוקרטיה, ולעשות ולקוות ליישוב הסכסוך הערבי-ישראלי. ניתן לכן להיאחז בעמודי תווך אלה – מדינה; יהודית; דמוקרטית כעוגני הפטריוטיזם של הרוב בישראל. מה טיבה של היהדות האמורה, שהרי פנים רבות לה, כמו גם מה טיבה של הדמוקרטיה הרצויה, שהרי גם לה אין דוגמה קשיחה אחת, אלה הינם עניין לדיון ולמעשה הפוליטי בישראל.

קווי מתאר מושגיים לזיקה הפטריוטית

שורשיו האטימולוגיים וקורותיו ההיסטוריים של המונח "פטריויזם" לא מנעו בחינה מחודשת של הזיקה והאפיקים אליהם היא מתועלת במאה האחרונה. הציניקנים יטענו, כי דווקא הפרשנות הפוסט מודרנית, המבקשת להנמיך את חומות הפרטיקולאריות הפטריוטיות לטובת ערכים הומניסטים אוניברסאליים, באה ליישב את הדיון סביב מוסריות התופעה, אשר פרץ ביוון כבר במאה הרביעית לפני הספירה (Stewart 1917). אלו השוללים פטריוטיות במובנה הקלאסי, טענו כבר אז כי העדפת המדינה על פני המין האנושי כולו לא רק שאינה רציונאלית, אלא מקורה באנוכיות המקדשת באופן פרימיטיבי חלקת ארץ, קרבת דם ושפת אם. לעומתם, טענו המצדדים שאהבת המולדת, מלבד מעלותיה ויתרונותיה, הינה רגש מולד אשר אין כל צורך להדחיק או להתכחש לו, שהרי מעצם טבעו מנוגד הוא ללאומיות תוקפנית (Viroli 1995). בעוד תפיסת הפטריויזם הקלאסית שימשה כמושא ההתייחסות של התומכים והמסתייגים, הרי שההעמקה בנבכי הרגש הפטריוטי הבדילה לכל הפחות בין שתי זיקות נוספות, אשר מתייחסות כל אחת לעולם תוכן שונה.

על התפיסה הקלאסית באשר ל"אהבת המולדת" עמדו, בין היתר, ג'ון סטוארט מיל, אלכסיס דה טוקוויל וג'ורג' אורוול, אשר הגותם צוטטה קודם לכן במסמך זה. אחד ממיצגיה הבולטים של התפיסה הוא מאוריציו וירולי, אשר הציג נאמנה את עקרונות הפטריויזם הרפובליקאני, ודן בשורשי המונח הטמונים תרתי משמע בארץ האבות, בספרו "למען אהבת המולדת". ואולם, בכתביו ובנאומיו של אברהם לינקולן מתוארת זיקה מסוג שונה, אשר אינה מתבססת בהכרח על חלקת אדמה וקשורה היא יותר לדרך חיים, לחוקה ולמשטר. לינקולן סבר כי "האמריקאנים קשורים זה בזה לא בשל קשר דם, דת משותפת, מסורת או שטח, אלא על ידי רעיון פוליטי" (Schaar 1973). תפיסתו היתה שהכינוי המתאים יותר לתופעה הוא "Covenanted Patriotism", בשל חשיבות האמנה הפוליטית וערכיה המכוננים המאחדים את בני הלאום. היו אף שטענו כי במקרים מסוימים, זו היתה הזיקה שביססה את הרגש הפטריוטי האתונאי, שהרי "האתונאי אהב את אתונה פחות בשל היותה ארץ אבותיו ויותר תודות להווייתה כבית לרעיונותיו... [לכן], אם שכנע את עצמו, כפי שעשה פלאטו בהקשר לספרטה, שמדינה אחרת פועלת לאור ערכים נעלים יותר, הרי שנאמנותו היתה פתוחה לשינויים" (Stewart 1917, p. 621).

התפיסה השלישית, הממוקמת בצידה השמאלי של קשת הדעות, הוצגה על ידי הפילוסוף הגרמני יורג האברמס, אשר כיוון בהגותו לשבירה מוחלטת של רגש השייכות המקומי, בין אם לטריטוריה ובין אם לערכים מכוננים, לטובת קידוש האוניברסאליות. התפיסה הפטריוטית אשר הוגדרה כ-"Constitutional Patriotism" ייצגה למעשה את הקריאה להחלפה מוחלטת של הזיקה בין העם למולדתו ובין בני הלאום לערכיו המכוננים, לטובת מחויבות למשטר חופשי ולערכים הומניסטים. גישתו של האברמס, אשר רחוקה מלהיות רווחת בציבור, הופכת את הפטריויזם לתופעה קוסמו-פוליטית במהותה, שאינה מעוגנת בזמן ובמקום, תוך הצבת ערכי הדמוקרטיה הליברלית כמודל. תומכיה של הגישה רואים בה את הדרך להפריד בין הרגש הפטריוטי לרגש הלאומי, באמצעות העצמתם של ערכים אוניברסאליים והפיכתם לדבק המחבר בין קבוצות ולאומים שונים (Canovan 2000, Markell 2000).

יחד עם חילוקי הדעות באשר לאופייה של הזיקה העומדת בבסיס הרגש הפטריוטי, נראה שאין חולק על היתרונות הלאומיים הגלומים בפטריויזם ותפקידו המרכזי של הרגש הפטריוטי בבניית חוסנה של מדינה. ואולם, ההנחה כי הרגש הפטריוטי הוא אלטרואיסטי לחלוטין כבר נתקלה בביקורת מצידו של ג'ורג' וושינגטון, אשר טען כי "מי שסומך ידיו על פטריויזם כבסיס מספק למלחמה ארוכה וכואבת, מוליך עצמו שולל... [שהרי] מלחמה ארוכה וגדולה חייבת להתבסס על תגמול כלשהו ללוחמים בה ולא על פטריויזם לבדו" (מצוטט ב - Grodzins 1956, p. 3). מן העבר השני, גם תפיסה רציונאלית הגורסת כי פטריוט יהיה נכון להילחם למען מדינתו בשל התקווה לעתיד טוב יותר, עשויה להתגלות כחסרה. הקדמה הטכנולוגית, שאת תוצאותיה ראה העולם במלחמת העולם השנייה, עלולה כיום לייצר חורבן כה גדול, אשר ירוקן מתוכן את הנימוק השכלתני המצדיק הליכה לקרב (Somerville 1981).

הנכונות להילחם, כמו גם הקשר בין פטריוטיזם לימין הפוליטי (Taylor 1990, Sullivan et al 1992), אינם הביטויים היחידים לרגש בו עסקינן. עם העמקת העיון האקדמי בנושא בעשורים האחרונים, הוענקה משמעות רחבה יותר לא רק לזיקה אותה חשים יחידים אל מעגלי השייכות שלהם, אלא גם לאפיקים השונים אליהם היא מתועלת. Schatts & Staudt (1997), ואחריהם גם Parker (2003), איתרו בקרב קבוצות שונות בארצות הברית שלושה סוגים נפוצים של פטריוטיזם. את הראשון כינו "פטריוטיזם סימבולי", אשר בבסיסו "זיקה רגשית לסמלים האמריקאנים ולאמריקה עצמה"; השני הוגדר כ"פטריוטיזם קונסטרוקטיבי" המייצג את המימד הרציונאלי לתופעה ומנותב דרך ביקורת בונה על המשטר והתנהלותו; השלישי זוהה כ"פטריוטיזם עיוור" המונע מהמימד הלא-רציונאלי ובמהותו מייצג "נאמנות קיצונית שאין עליה עוררין" (Parker 2003, p. 14-15).

Sullivan ואחרים בחנו את השפעת הפטריוטיזם על הבחירות לנשיאות ארצות הברית בשנת 1988, ובאמצעות בדיקת המתאם בתגובות הנשאלים ל-49 היגדים שונים, הצביעו על חמישה סוגים שונים של פטריוטיזם (1992): "פטריוטיזם מרדניים" דחו את הזיקה הסמלית, אותה תפסו כדבר מסוכן, ותייעלו את אהבתם למדינה דרך אקטיביזם ביקורתי בחברה האזרחית; "פטריוטיזם סביבתי יצריים" קידשו את הסביבה והאדמה יותר מאשר את הדגל וההמנון ותפסו כבוגדים את מי שמזהמים את הסביבה למען רווחים; "פטריוטיזם קפיטליסטיים" ראו בענקי הכלכלה האמריקאנית כמודלים לחיקוי והאמינו שצמיחה כלכלית היא למעשה התגשמות החזון הפטריוטי האמריקאני; "פטריוטיזם סימבולים" הפגינו זיקה רגשית, חזקה ובלתי ביקורתית כלפי מדינה; ו"פטריוטיזם סימבולים לאומיים" הפגינו עמדות קיצוניות יותר בדחייתם את האפשרות שאמריקה יכולה לטעות לעתים ובהצבת ארצות הברית "at the top of God's current order" (pp. 209-214). כל אחד מחמשת הטיפוסים שהוגדרו, ייצג למעשה אוסף עמדות אשר נתמכו במשותף על ידי מספר רב יחסית של נשאלים.

על מנת לפרוט את הזיקה הפטריוטיות הישראלית להיגדים ולשאלות קונקרטיות, נסרקו השאלונים אשר נעשה בהם שימוש במחקרים שצוטטו לעיל, יחד עם מחקרים בינלאומיים (ISSP, WVS) ועשרות שאלות נוספות אשר בחנו מימדים שונים של פטריוטיזם אמריקאנית בעשורים האחרונים (AEI 2005). מתוך מאגר זה, אותרו ארבעת המימדים העיקריים הרלוונטיים לתופעת הפטריוטיזם המקומי: מימד ההקרבה, מימד השורשיות, מימד הגאווה ומימד הסמליות. כל מימד מייצג פן אחר של התופעה ומרכז אוסף שאלות והיגדים העשויים לעמוד באופן עקיף על טיבה.

ואולם, בהקשר הישראלי, האתגר המחקרי רחב יותר מאפיון "דפוס" הפטריוטיות גרידא, שהרי הוא קשור בטבורו גם בהגדרת "מעגלי" הפטריוטיות הרלוונטיים לדיון. חילוקי הדעות באשר למושג הזיקה הפטריוטית, יחד עם קונפליקט הזהות הקיים בחברה הישראלית, מחייבים להבהיר מהם המעגלים אליהם יכולים הנשאלים לתעל את הזיקה הפטריוטית שלהם באפיקים השונים שנמצאו. לאחר השקעת מחשבה בנושא, נראה היה כי מעגלי הפטריוטיות משיקים בעיקרם לזהות הלאומית האזרחית. כך, באופן תיאורטי, הוגדרו שלושה מעגלים נפרדים: המעגל הישראלי, המעגל הפלסטיני ומעגל האזרחות הזרה, הרלוונטי לאלו המתגוררים מחוץ למדינה ולאלו המחזיקים באזרחות זרה ומתגוררים בתוכה.

ראוי לציין, שבעוד טבעה של הזיקה הפטריוטית והאפיקים השונים דרכן היא מתועלת נידונו ונותחו בהרחבה בספרות האקדמית, הרי שהדיון סביב מעגלי פטריוטיות בכלל ומולטי-פטריוטיזם בפרט טרם הבשיל. כך, לא מן הנמנע שההגדרה לפיה פטריוטיות היא "זיקה שנוצרת בין היחידים, הלאום שהם משתייכים אליו והארץ שבה הם מתגוררים" (בר-טל ובן-עמוס 2004, עמ' 15) תיכשל במבחן המציאות: ייתכן מאוד שישראל שירד מהארץ ויהודי שמעולם לא התגורר בה יחזיקו שניהם בזיקה פטריוטית ישראלית מובהקת, שתעמוד בהצלחה במבחני הפטריוטיות האופרטיביים השונים. דווקא בהקשר היהודי ציוני, הזיקה הפטריוטית עשויה להיפך לכזו שאינה תלויה בזמן ובמקום, אשר בכוחה לאחד קבוצות רחבות סביב חלקת אדמה, קשר דם או לחילופין - מכלול ערכים משותף.

המתודולוגיה

סקר הפטריוטיות מתבסס על עשרות סקרים, אשר נערכו על ידי מכוני וארגוני מחקר מהמובילים בעולם בתחומם. לאחר בחירת השאלות והתאמתן להוויה הישראלית, תורגם השאלון לערבית ולרוסית ומידת תקפותו נבדקה באמצעות תרגום חוזר לעברית. את עבודה הדגימה והסקירה ביצע מכוני יוניסקר שבאוניברסיטת חיפה, מלכ"ר הפועל תחת המחלקה לסטטיסטיקה. הראיונות נערכו בתחילת חודש דצמבר 2005, בקרב מדגם אקראי של כ-800 בני אדם, המהווים מדגם מייצג של הציבור הבוגר בישראל. השאלון, המצורף כנספח למסמך זה, כלל כ-35 שאלות והיגדים, אותם ניתן לחלק לחמישה פרקים עיקריים: הראשון עסק ברמות, מעגלים ותפיסות סובייקטיביות של פטריוטיות; השני בנכונות להקרבה; השלישי בעוצמת השורשים המחברים אדם למדינתו; הרביעי במידת הגאווה הלאומית; והחמישי ביחס לסמלי הלאום. בסדר זה יוצגו גם ממצאי הסקר, לאחר הצגת ההשוואות הבינלאומיות הנגזרות מהתוצאות שהתקבלו.

יצוינו שני אירועים שעמדו ברקע לעריכת הסקר – תוכנית ההתנתקות מרצועת עזה והענקת פרס נובל לכלכלה לפרופ' ישראל אומן. סביר שהאירוע הראשון הותיר חותם על עמדות חלק מהנשאלים, ואפשר למשל שהביקורת המשתמעת על מצב הדמוקרטיה קשורה בתופעת ה"גירעון הדמוקרטי", אשר חוגים שונים בציבור סברו שנוצר סביב ההתנתקות. ייתכן גם שההערכה לכוחות הביטחון בקרב הציבור הערבי קשורה בפניוים את ההתנחלויות. במקביל, הגאווה בהישגיה המדעיים והטכנולוגיים של ישראל, שחוצה את כלל האוכלוסייה בארץ, ייתכן שקבלה משנה הדגשה בזכות הזכייה בפרס נובל, אשר יחד עם הזכייה בפרס זה אשתקד, יצרה מצג של הישגיות מדעית וטכנולוגית גבוהים במיוחד.

הדגימה

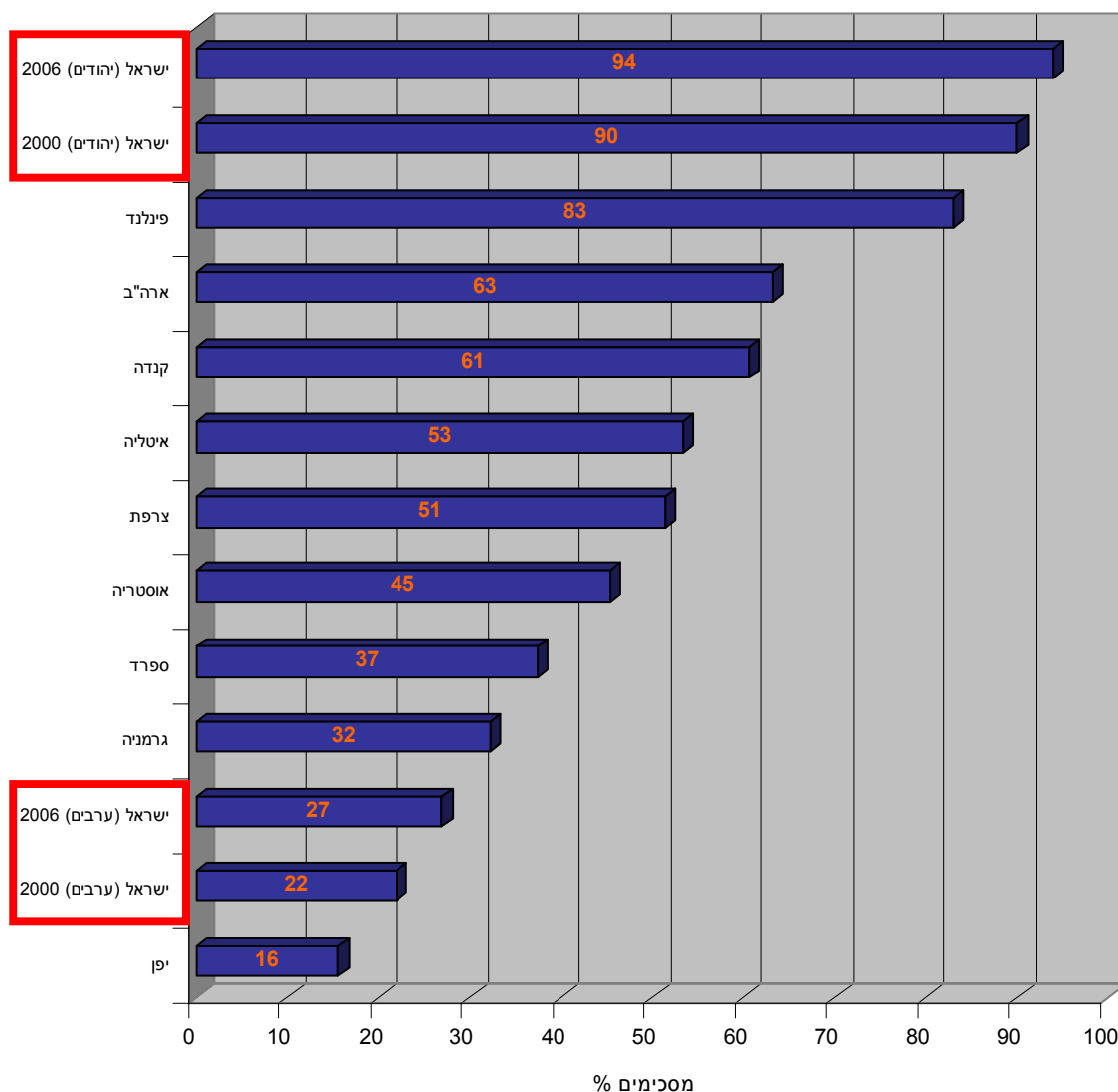
הדגימה המקורית כללה כ-800 אזרחים ישראלים בוגרים, מתוכם כ-150 מוסלמים ו-20 נוצרים ערבים. במהלך הסקר, נערך פיקוח אחר סוגי היישוב בהם התגוררו הנשאלים היהודים והערבים, על מנת להבטיח רמת ייצוגיות גבוהה של האוכלוסייה הבוגרת בישראל. לאחר ביצוע הדגימה, שוקלל משקלן של הקבוצות השונות בהתאם לדפוסי הצבעתן בשנת 2003. משקלה של האוכלוסייה הערבית בדגימה המשוקללת הוא 11.8%, לעומת משקל של 86.2% לאוכלוסייה היהודית.

בשאלות רבות, הופרדו נתוני הציבור היהודי והערבי בשל פער ניכר בעמדות השונות. במקרים אלו, כוללת האוכלוסייה הערבית את בני הדת המוסלמית ובני הדת הנוצרית אשר הגדירו עצמם כערבים. כאשר ההפרדה היא על פי המשתנה הכלכלי, הרי שההכנסה המשפחתית עליה דיווחו הנשאלים שוקללה לאור גודלו של משק הבית, וזאת בהתאם לאופן בו נוהגת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתוני ההכנסה המופיעים במסמך זה מתייחסים לכן להכנסה הסטנדרטית ברוטו למשק הבית שנדגם.

הניתוח

לאחר קבלת תוצאות הסקר הגולמיות, כונס צוות חשיבה אשר סייע בניתוח הממצאים ובהסקת התובנות המרכזיות העולות מהם. ניתוחי רגרסיה סטטיסטיים ובדיקת קורלציות בין המשתנים השונים אפשרו למקד את הנתונים ולאתר את גורמי ההשפעה המרכזיים, כמו גם את שאלות המפתח, בכל אחד מהמימדים השונים שנבדקו. הארוותיהם ואבחנותיהם של חברי הצוות, יחד עם המסקנות הסטטיסטיות הנגזרות מהסקר, הם הבסיס למסמך זה.

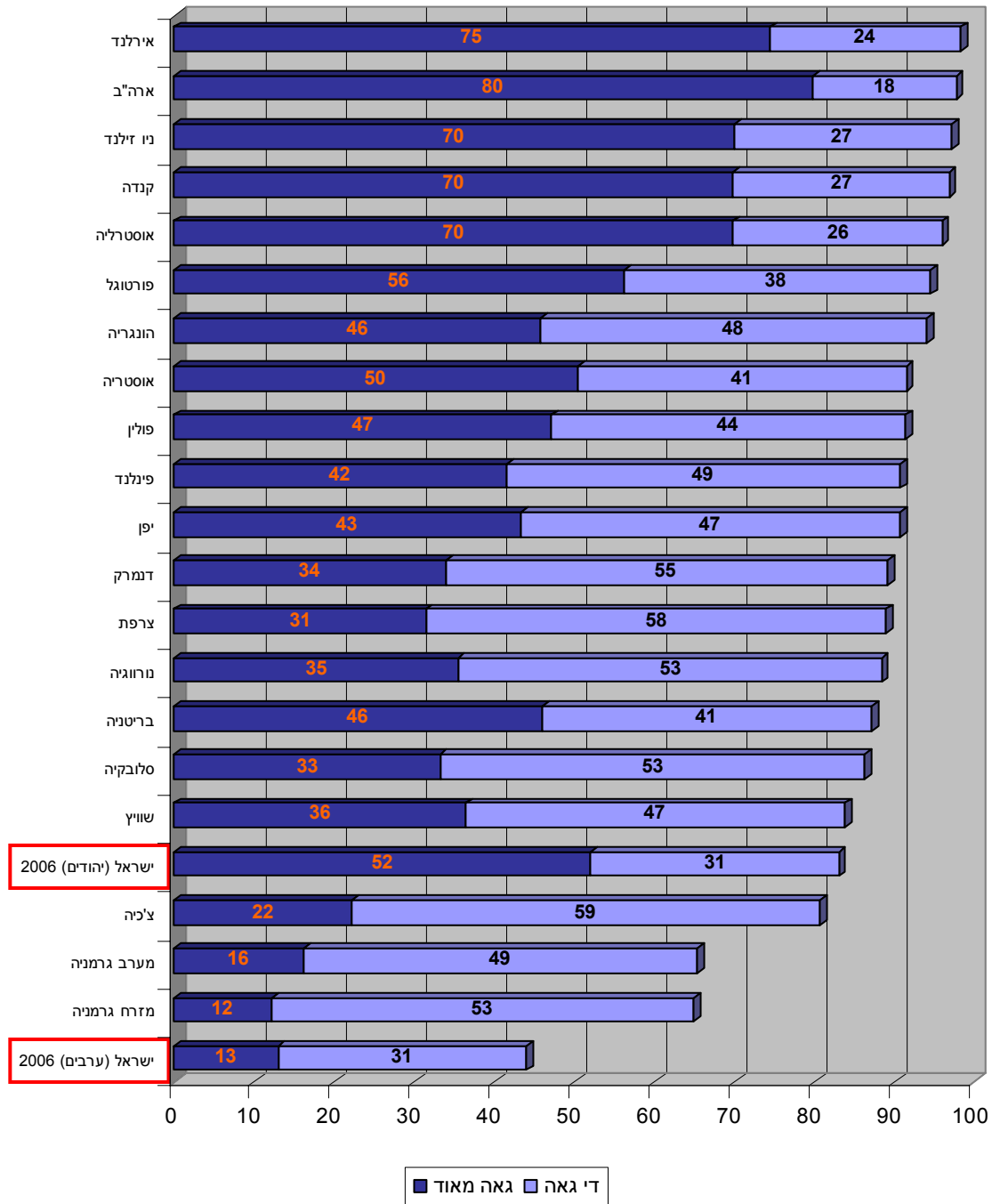
האם היית מסכים להילחם למען מדינת הלאום שלך?

גרף 1: הנכונות להילחם למען המדינה: ישראל [IPS 2006] ביחס למדינות OECD [WVS 2000/2001]

נכונותם של היהודים להילחם למען המדינה, אם יידרש הדבר, היא הגבוהה מבין המדינות המתפתחות שנבדקו. 94% מהאוכלוסייה הבוגרת בישראל העידו על עצמם כי יעמדו להגנת המדינה בקרב, לעומת 90% אשר הסכימו לעשות כן בשנת 2000. נכונות הציבור הערבי להילחם נמוכה משמעותית מזו של הציבור היהודי (27%), על אף עלייה קלה שנרשמה מאז שנת 2000 (22%). המדינות אשר אזרחיהן נרתעים עד מאוד מלחימה עבורן במערכה הן יפן (16%) וגרמניה (32%), אשר כל אחת מהן נושאת מאחוריה היסטוריה צבאית הרחוקה מלהיות מקור לגאווה. בראש הרשימה, לאחר ישראל, ניצבת פינלנד (83%), ובפער גדול אחריה ארה"ב (63%).

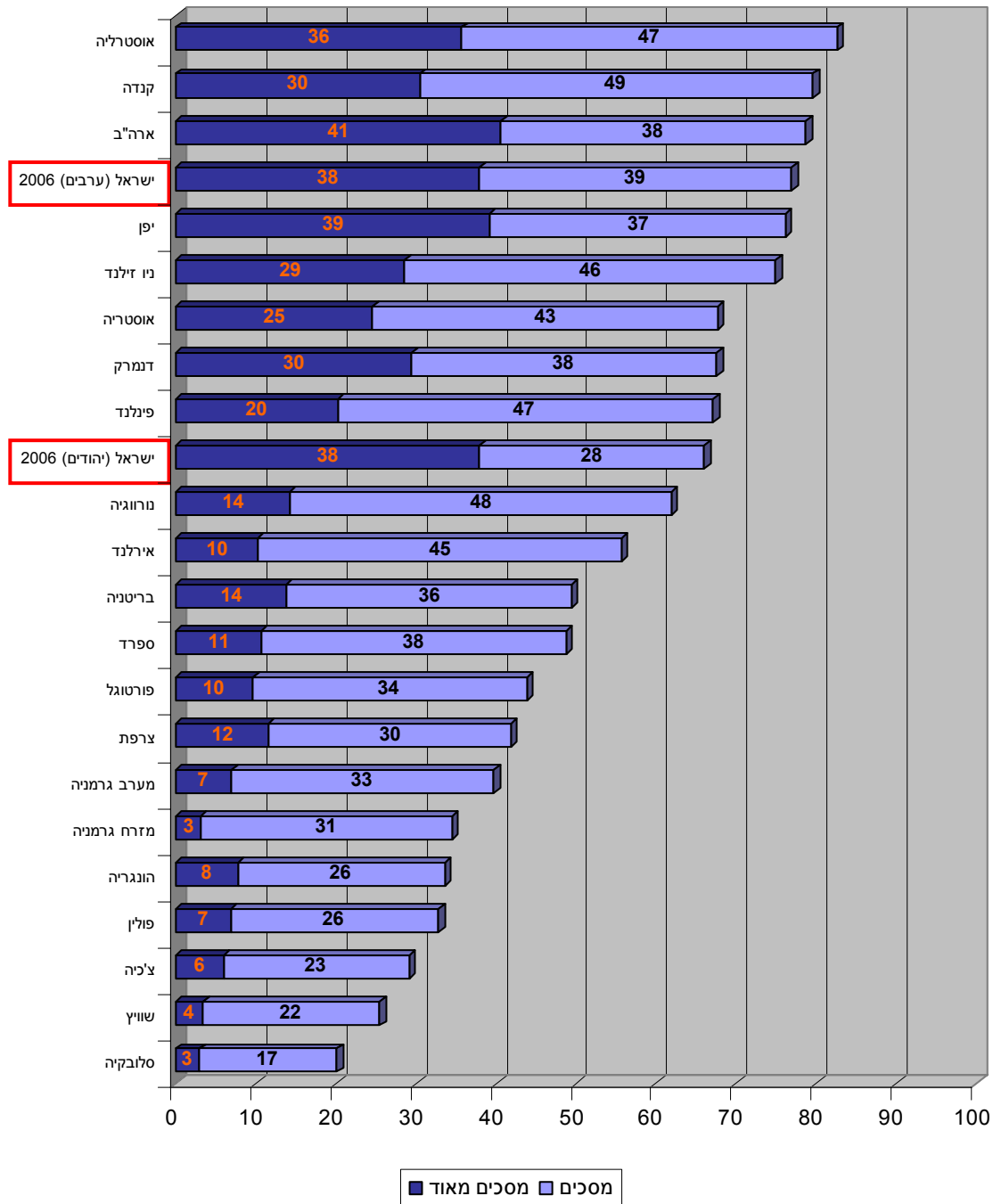
עד כמה אתה גאה להיות אזרח מדינתך?

גרף 2: הגאווה בהיותך אזרח המדינה: ישראל [IPS 2006] ביחס למדינות OECD [ISSP 2003]

בעוד אזרחי ישראל ניצבים בחזית בנכונות להגן על עליה, הרי שגאוותם במדינה ובהישגיה פחותה ביחס ליתר המדינות המפותחות שנבדקו. 83% מאזרחי המדינה היהודים גאים על מדינתם, לעומת שיעור גאווה של כ-99% בקרב אזרחי אירלנד וארצות הברית. עם זאת, בולט שיעורם הגבוה יחסית של אלו ה"גאים מאוד" בישראליותם בקרב הציבור היהודי (52%). גאוותם של הערבים בישראל היא מהנמוכות ביותר בעולם המערבי (44%), אם כי ראוי לציין שהנתונים המובאים אינם מתייחסים לגאוות מיעוטים החיים במדינות השונות.

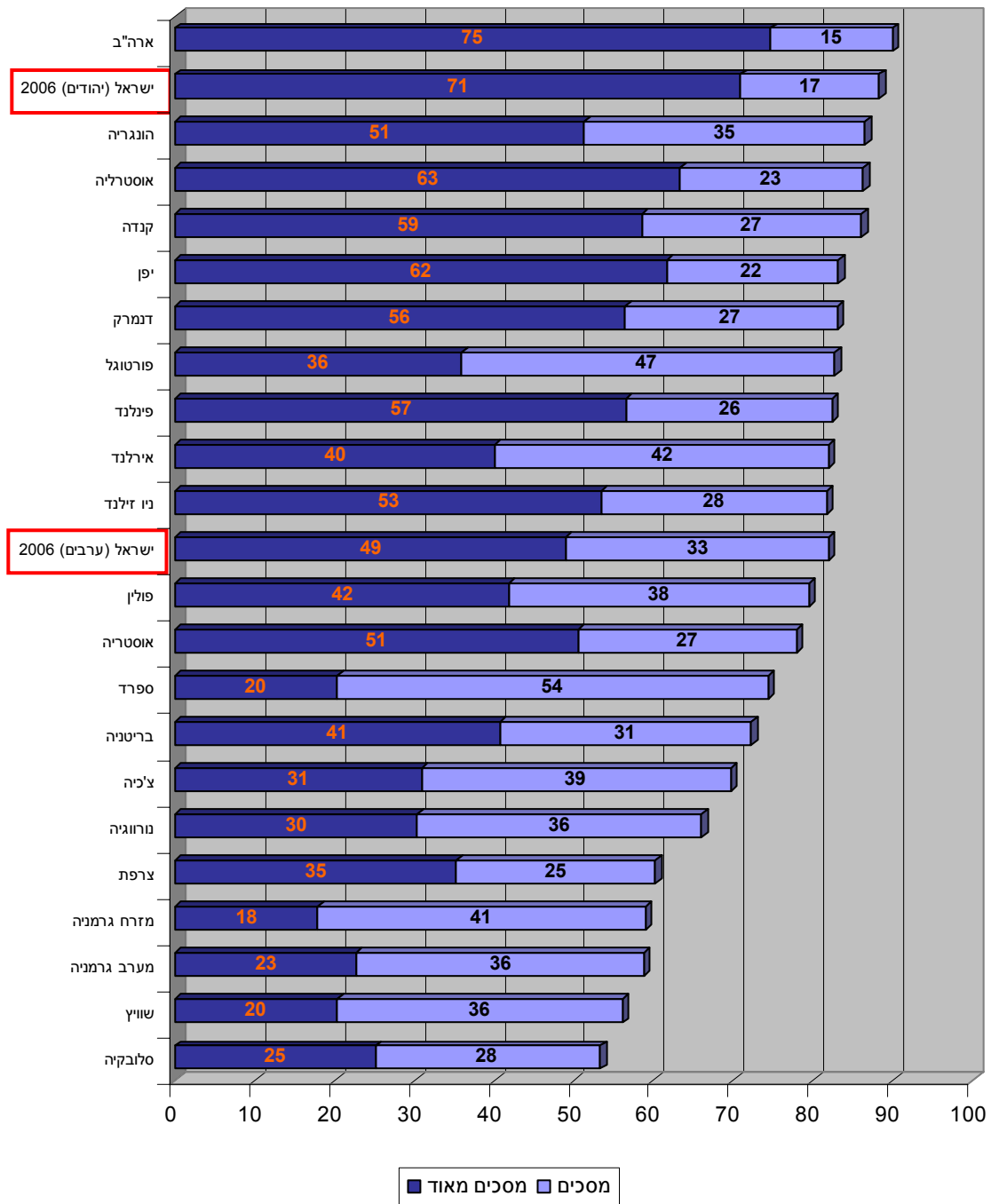
מדינתי טובה יותר מרוב המדינות האחרות

גרף 3: האמונה כי המדינה טובה יותר מהאחרות: ישראל [IPS 2006] ביחס למדינות OECD [ISSP 2003]

מידת ההערכה של ערביי ישראל את המדינה היא מהגבוהות בעולם המפותח, בניגוד בולט לתפיסתו הביקורתית יותר של הציבור היהודי. שלושה מכל ארבעה ערבים (77%), לעומת שניים מכל שלושה יהודים (66%), מסכימים כי "באופן כללי ישראל טובה יותר מרוב המדינות האחרות". בשני המגזרים, שיעור אלו המסכימים מאוד לטענה (38%) הוא מהגבוהים בעולם המפותח. אוסטרליה, יפן וארה"ב ממוקמות שוב בראש הטבלה, בעוד אזרחי גרמניה, פולין ושווייץ שולחים את מדינותיהם אל תחתית הרשימה.

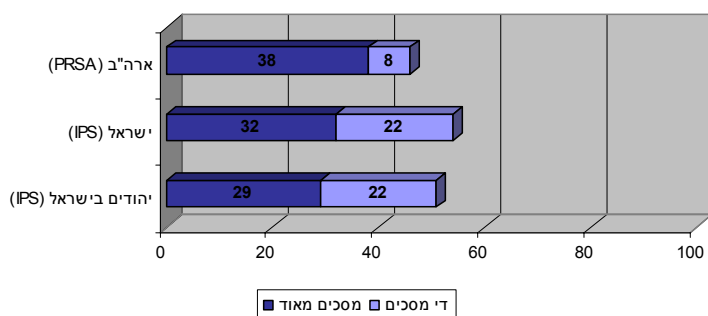
אעדיף להיות אזרח מדינתי מאשר אזרח בכל מדינה אחרת

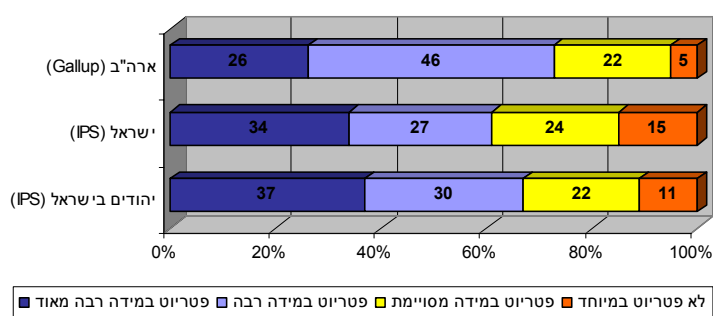
גרף 4: ההעדפה להיות אזרח המדינה: ישראל [IPS 2006] ביחס למדינות OECD [ISSP 2003]

הציבור היהודי אמנם פחות גאה במדינתו ופחות נסמך על יתרונותיה מאשר אזרחי מדינות רבות אחרות, אולם השורשים המחברים אותו אליה חזקים במיוחד והוא יסרב בתוקף להחליפה במדינה אחרת. רובם המוחלט של היהודים במדינה יעדיפו את אזרחותם הישראלית (88%), שיעור גבוה מזה של כל יתר המדינות המפותחות שנבדקו למעט ארה"ב (90%). על אף חוסר הגאווה וחוסר הנכונות להילחם, גם המיעוט הערבי קשור קשר הדוק לאזרחותו הישראלית (82%), באופן המציב אותו בשורה אחת לצד העם האירי (82%) והפיני (83%).

יש הצדקה לסרב להילחם במלחמה שלדעתך אינה מוסרית?

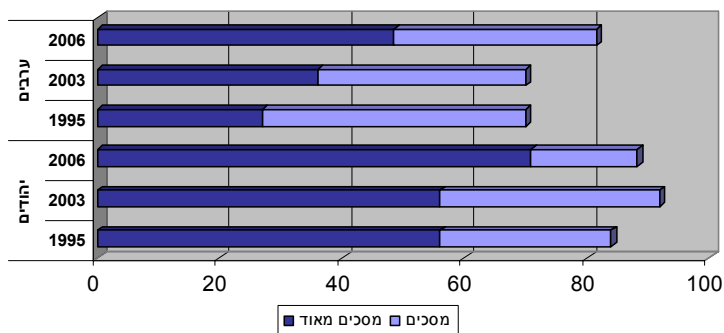
באיזו מידה אתה רואה את עצמך כפטריוט?

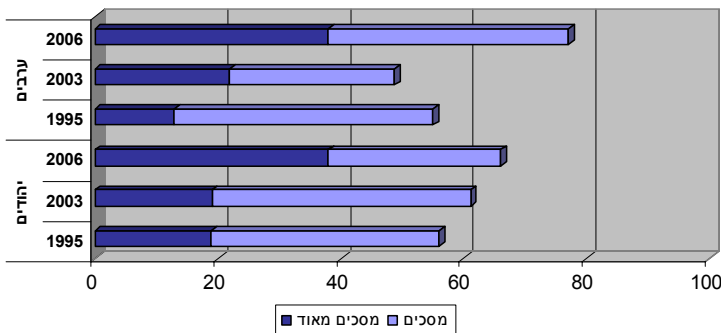
גרף 5: עוצמת הפטריוטיות וההצדקה לסרבנות בישראל [ISP 2006] ובארה"ב [Gallup 2005, PRSA/Pew 2004]

אמריקאנים רבים יותר מגדירים עצמם כפטריוטים, אולם בישראל שיעורם של אלו המגדירים עצמם "פטריוטים במידה רבה מאוד" גבוה יותר (34% בישראל לעומת 26% בארה"ב). ההשוואה בין שתי המדינות מעלה עוד שיעור הישראלים, ובכלל זה ערביי ישראל, אשר אינם רואים עצמם פטריוטים כלל גדול פי שלושה ביחס לזה שבארה"ב (15% לעומת 5%). בכל הקשור להצדקה לסרב להילחם במלחמה שלדעת הנשאל היא אינה מוסרית, הרי שהציבור הישראלי זהיר יותר ורובו מצדיק סרבנות במקרים בהם קיימת דילמה ערכית (54% לעומת 46%).

אעדיף להיות אזרח ישראל מאשר אזרח כל מדינה אחרת

באופן כללי, ישראל טובה יותר מרוב המדינות האחרות

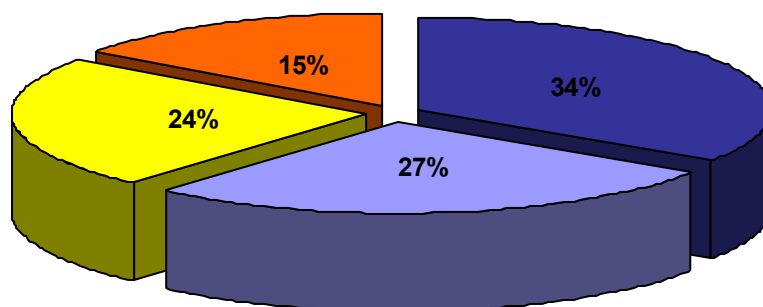
גרף 6: השוואת מידת ההערכה ומידת ההעדפה של ישראל בין השנים 1995, 2003 ו-2006 [ISSP 2003 & 1995 ; IPS 2006]

חלה עלייה מתונה במפלס הגאווה בישראל בקרב הציבור היהודי בין השנים 1995 ו-2006 אשר לוותה בעלייה חדה יותר בגאווה של הציבור הערבי ובהעדפתו את ישראל על פני מדינות אחרות. בעוד שבשנת 1995, שניים מכל ארבעה ערבים הסכימו שישראל טובה יותר (55%), כיום טוענים זאת שלושה מכל ארבעה (77%). בעוד שבשנת 1995, 70% מהערבים העדיפו את אזרחותם הישראלית על פני אזרחות זרה, כיום עלה מספר זה ל-82%. בציבור היהודי עלה שיעור ההסכמה שישראל טובה יותר מרוב המדינות האחרות מ-56% בשנת 1995 ל-66% בשנת 2006.

עוצמות סובייקטיביות של פטריוטים, מעגליה ומרכיביה

רובם המוחלט של הישראלים מגדירים עצמם כפטריוטים במידה זו או אחרת. בציבור היהודי - מבוגרים, עשירים, לא-צברים, לא-חרדים ובעלי דעות ימניות נוטים להעיד על עוצמת פטריוטיות גבוהה יותר. 61% מהיהודים מעידים כי הם פטריוטים במידה רבה ואילו 15% בלבד מעידים שאינם פטריוטים. רק אחד מכל ארבעה בני 18-29 הגדיר עצמו "פטריוט במידה רבה מאוד" (25%) לעומת למעלה ממחצית בני ה-60 ומעלה (57%). בקרב אלו שהכנסת משפחתם הסטנדרטית עמדה על למעלה מ-15,000 שקלים בחודש, שיעור ה"פטריוטים במידה רבה" (72%) גבוה משמעותית מאלו שהכנסת משפחתם נמוכה מ-4,000 שקלים (47%). הזיקה הפטריוטית הסובייקטיבית חזקה יותר בקרב אלו שמיקמו עצמם בימין ובמרכז הפוליטי, כמו גם בקרב בעלי ההשכלה היסודית ומטה. לעומתם, בשורות השמאל ובציבור האקדמאים נתפסת הפטריוטיות באופן מסויג יותר, אם כי רק כ-9% מהנמנים על קבוצות אלו העידו על עצמם שהם אינם פטריוטים לחלוטין.

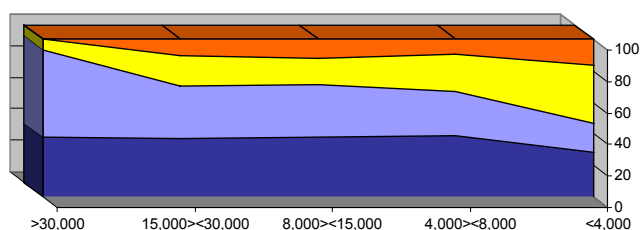
באיזו מידה אתה רואה את עצמך כפטריוט ישראלי?

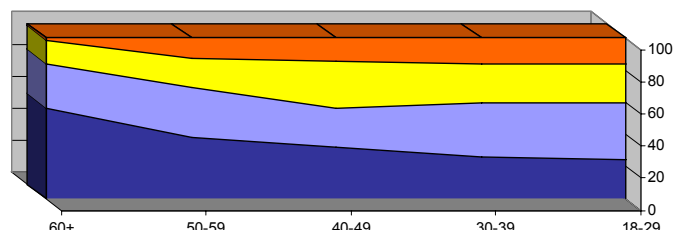
■ לא פטריוט במיוחד ■ פטריוט במידה מסויימת ■ פטריוט במידה רבה ■ פטריוט במידה רבה מאוד

גרף 7: עוצמת הפטריוטיות הישראלית בכלל המדגם

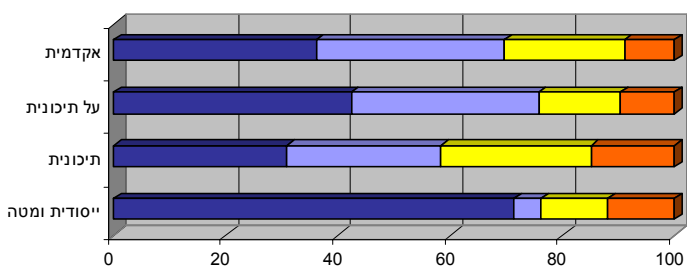
פטריוטיות ישראלית ע"פ הכנסה

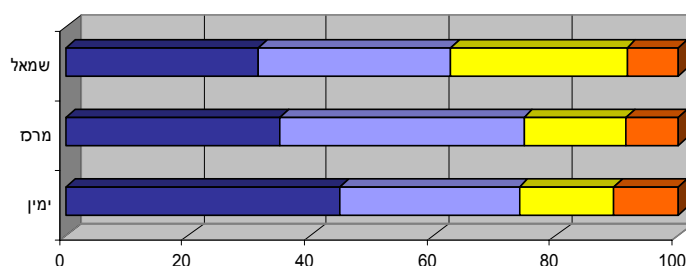
פטריוטיות ישראלית ע"פ גיל

פטריוטיות ישראלית ע"פ השכלה

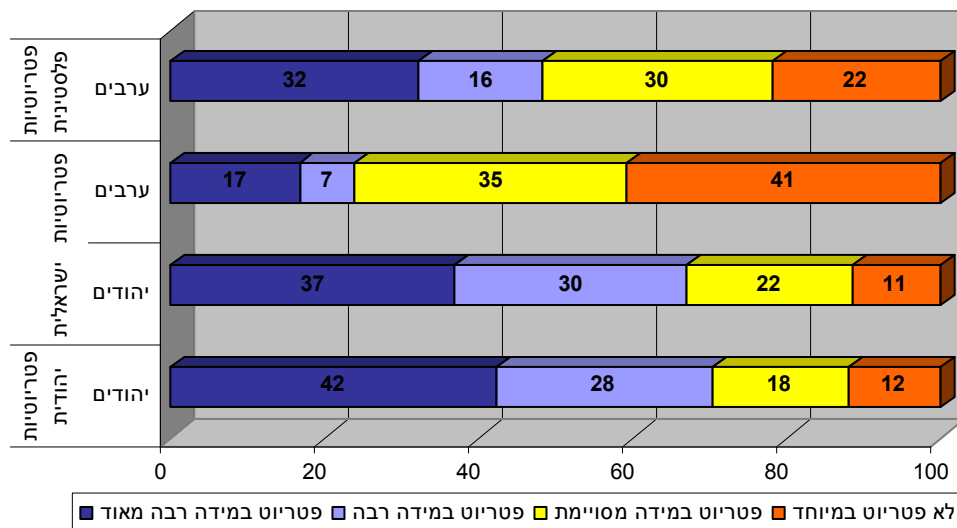

פטריוטיות ישראלית ע"פ נטייה פוליטית

גרף 8: עוצמת הפטריוטיות הישראלית ע"פ גיל, הכנסה, נטייה פוליטית והשכלה בציבור היהודי

פטריוטיות ישראלית, יהודית ופלסטינית ע"פ לאום

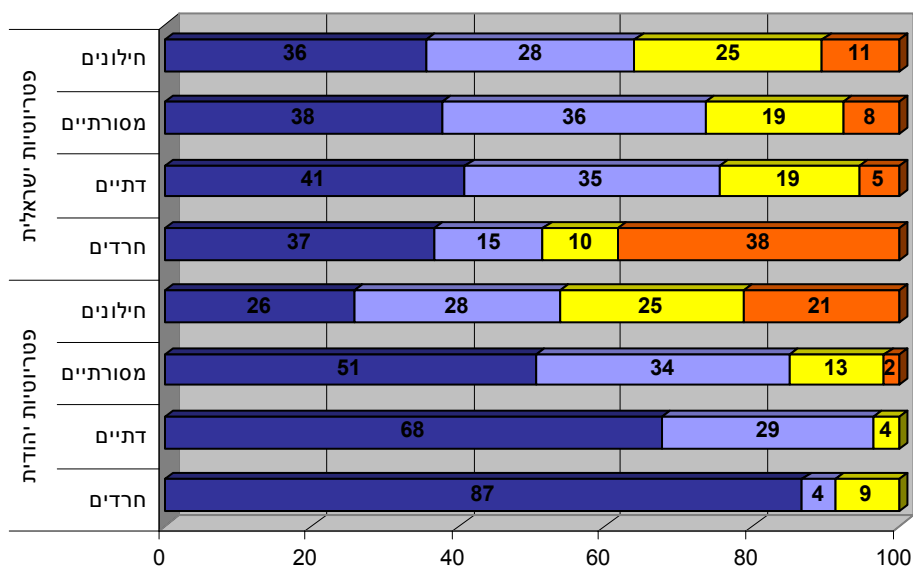

גרף 9: עוצמות הפטריוטיות הישראלית, היהודית והפלסטינית בכלל המדגם

על כל ערבי המגדיר עצמו פטריוט ישראלי במידה רבה (24%), ישנם שני ערבים מגדירים עצמם כפטריוטים פלסטינים במידה רבה (48%). ניתוח מעגלי הפטריוטיות ע"פ לאום, מגלה כי עוצמת השליטה של ההגדרה "פטריוט ישראלי" (41%) בקרב ערביי ישראל גבוהה כמעט פי שניים ביחס להגדרה "פטריוט פלסטיני" (22%). ייתכן וקונפליקט הזהות בקרב ערביי ישראל מותיר אותם קרחים מכאן ומכאן, שהרי הם מתקשים לשייך עצמם באופן חד משמעי לאחד ממעגלי הפטריוטיות.

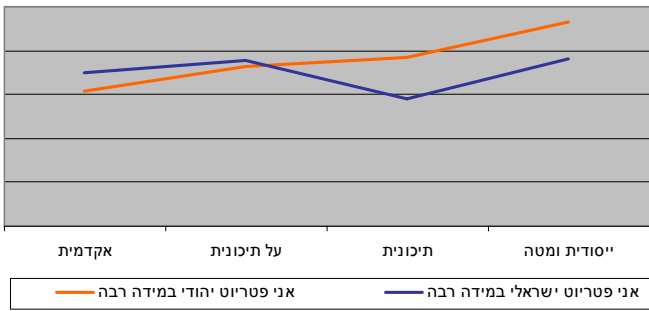
בקרב הציבור היהודי בישראל, רבים יותר רואים עצמם חלק ממעגל הפטריוטיות היהודית ולא ממעגל הפטריוטיות הישראלית (70% מול 67%). ניתוח המגמות הסטטיסטיות מראה שהנטייה לפטריוטיות יהודית מתחזקת בקרב דתיים, ימנים, בעלי השכלה נמוכה ומבוגרים. רובם המוחלט של הדתיים (97%) והחרדים (91%) מגדירים עצמם "פטריוטים יהודים במידה רבה", בעוד חלק לא מבוטל מהחילונים (21%) דוחים הגדרה זו לחלוטין. הפטריוטיות הישראלית מגיעה לשיאה בקרב אלו שהגדירו עצמם דתיים, בעוד 64% מהחילונים מעידים על עצמם שהם "פטריוטים ישראלים במידה רבה".

פטריוטיות ישראלית ויהודית ע"פ מידת דתיות

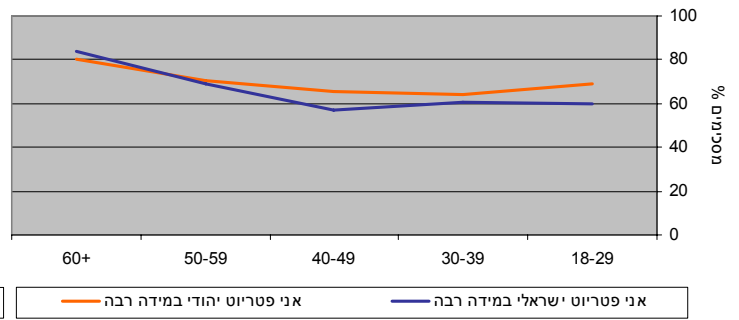

גרף 10: עוצמות הפטריוטיות הישראלית והיהודית ע"פ מידת דתיות בציבור היהודי

פטריוטיות ישראלית ויהודית ע"פ השכלה

פטריוטיות ישראלית ויהודית ע"פ גיל

גרף 11: עוצמות הפטריוטיות הישראלית והיהודית ע"פ גיל והשכלה בציבור היהודי

הפטריוטיות הישראלית

גבוהה יותר בקרב

**מבוגרים
עשירים
לא צברים
לא חרדים
ימנים**

לבני החמישים והששים נטייה גבוהה יותר לתאר את עצמם כפטריוטים ישראלים, אם כי בשיעור קטן יחסית. למעלה מ-80% מבני הששים ומעלה אמרו שהם "פטריוטים ישראלים במידה רבה", לעומת כ-60% מקבוצות הגיל האחרות בציבור היהודי. הפער בין הדורות גדל כאשר הדגש מושם על מספרם של אלו שהגדירו עצמם כ"פטריוטים במידה רבה מאוד": מספר הפטריוטים הלהוטים בקבוצת הגיל המבוגרת ביותר גדול פי שניים ויותר ביחס למספרם בקבוצת הגיל הצעירה ביותר (57% לעומת 25%). בבדיקת עוצמות הפטריוטיות על ציר ההשכלה, נראה בברור שככל שרמת ההשכלה עולה, כך יורדת הזיקה הפטריוטית היהודית. בעוד 93% מבעלי ההשכלה היסודית ומטה הגדירו עצמם פטריוטים יהודים במידה רבה, בחרו לעשות זאת רק 62% מבעלי ההשכלה האקדמית. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ניתוח המגמות הסטטיסטיות, אשר תוצאותיו מופיעות בציודו השמאלי של העמוד.

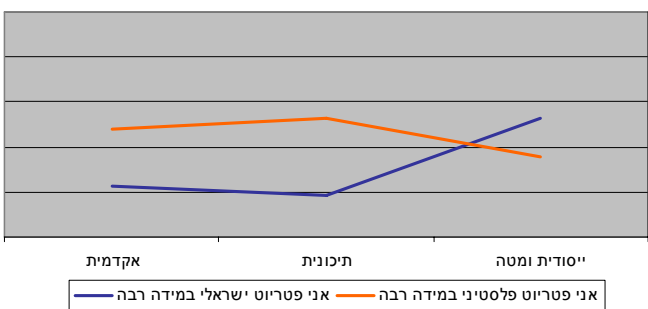
הפטריוטיות היהודית

גבוהה יותר בקרב

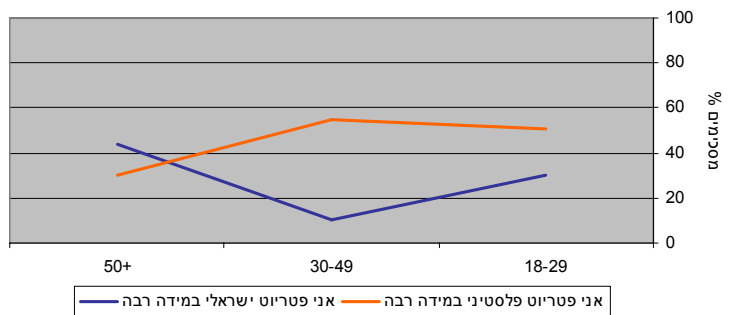
**דתיים
ימנים
מעוטי השכלה
מבוגרים**

בציבור הערבי, הפער בין רמות הפטריוטיות הישראלית והפלסטינית הוא הגדול ביותר בגילאי הביניים ואצל בעלי ההשכלה הגבוהה. מתוך בני השלושים והארבעים, כ-55% מגדירים עצמם פטריוטים פלסטיניים במידה רבה לעומת 10% בלבד אשר מגדירים עצמם כפטריוטים ישראלים. פער משמעותי של כ-30% קיים בקבוצת בעלי ההשכלה התיכונית והאקדמית. המגמה מתהפכת בקרב בני החמישים ומעלה ובקרב אלו להם רמות השכלה נמוכות.

פטריוטיות ישראלית ופלסטינית ע"פ השכלה

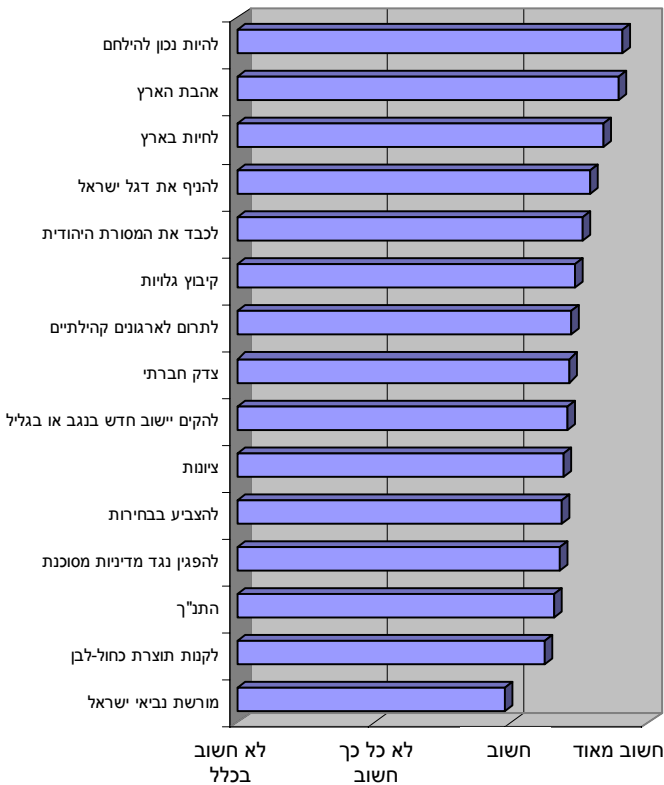

פטריוטיות ישראלית ופלסטינית ע"פ גיל

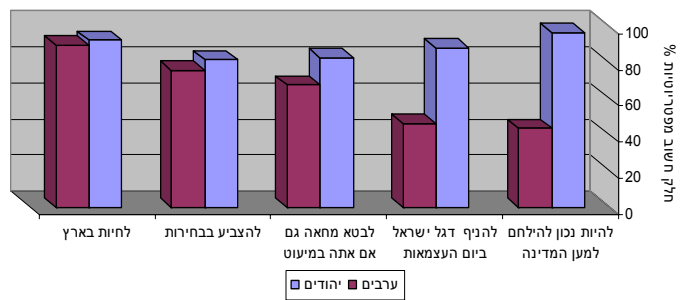

גרף 12: עוצמות הפטריוטיות הישראלית והפלסטינית ע"פ גיל והשכלה בציבור הערבי

תפיסת הפטריוטיות הישראלית (יהודים)

תפיסות הפטריוטיות הישראלית ע"פ לאום

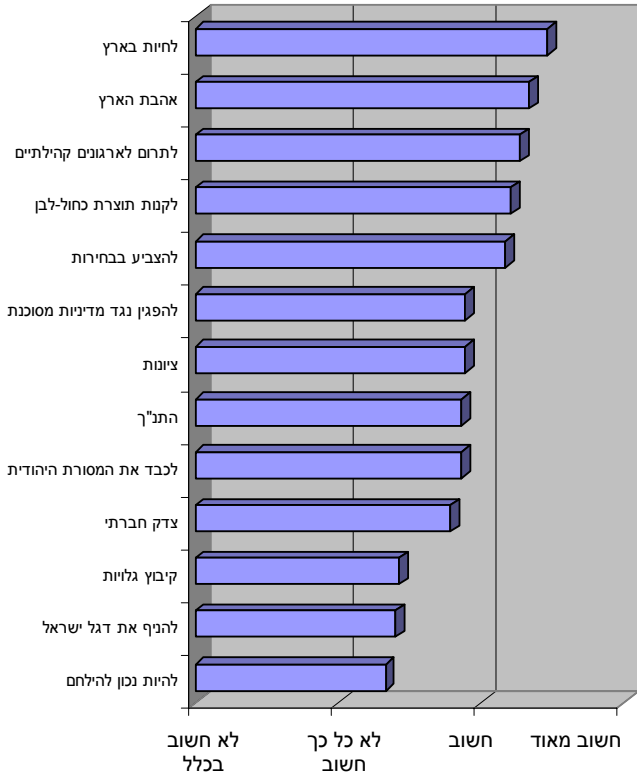
גרף 13: תפיסת הפטריוטיות הישראלית ע"פ לאום (באחוזים)

ערביי ישראל אינם תופסים את הפטריוטיות הישראלית ככזו הקשורה לנכונות להילחם ולערכי הלאום היהודי, אך בדומה ליהודים, הם רואים בחיים בארץ ובאהבת הארץ חלק מרכזי וחשוב מפטריוטיותם.

בבדיקת מידת הקשר של חמישה עשר היגדים ופעולות לפטריוטיות, דורגו החיים בארץ ואהבת הארץ במקומות הגבוהים ביותר הן בקרב הציבור הערבי והן בקרב הציבור היהודי. הפער הגדול טמון בתפיסת הפטריוטיות כקשורה לחימה למען המדינה: **בעוד הציבור הערבי מיקם את הנכונות להילחם במקום האחרון בסדר החשיבות, הציבור היהודי הציב זאת במקום הראשון.** כמעט כל היהודים מאמינים שהנכונות להילחם היא חלק חשוב מפטריוטיותם (97%), לעומת פחות ממחצית מהערבים (44%). פער משמעותי נתגלה גם בחשיבות הנפת הדגל: מספר היהודים הרואים בכך חלק מפטריוטיותם (88%) גדול כמעט פי שניים ממספר הערבים (47%).

באופן בולט, ההיגדים הקשורים לתחומי החיים האזרחיים בישראל (כדוגמת חיים בארץ, תרומה לקהילה, קניית כחול לבן והצבעה בבחירות) זכו לציונים גבוהים יחסית בקרב ערביי ישראל. לעומתם, הציבור היהודי הבליט מוטיבים ערכיים יהודיים (כיבוד המסורת וקיבוץ גלויות) יחד עם מוטיבים סמליים (הדגל), אשר זכו לציונים נמוכים יחסית בקרב הציבור הערבי.

תפיסת הפטריוטיות הישראלית (ערבים)

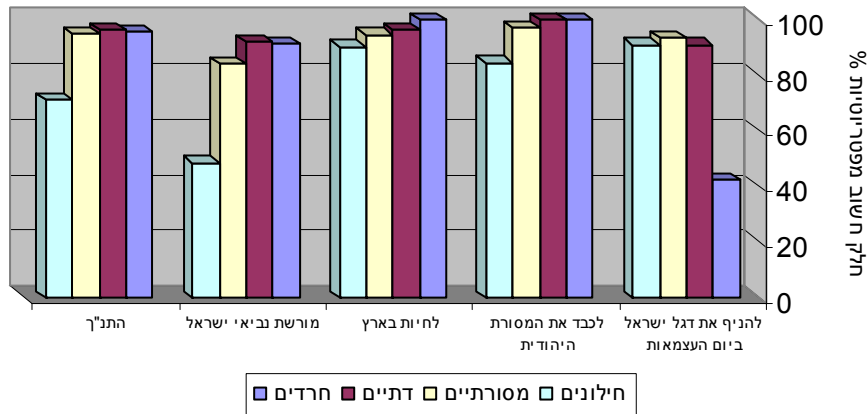

גרף 14: תפיסת הפטריוטיות הישראלית בקרב הציבור היהודי והערבי (ממוצע התשובות)

מרכיבי הפטריוטיות החשובים ביותר ליהודים
נכונות להילחם
אהבת הארץ
החיים בארץ
הנפת הדגל
כיבוד המסורת

מרכיבי הפטריוטיות החשובים ביותר לערבים
החיים בארץ
אהבת הארץ
תרומה לקהילה
לקנות כחול-לבן
הצבעה

תפיסת הפטריוטיות הישראלית ע"פ מידת דתיות

<p>מרכיבי הפטריוטיות החשובים ביותר לחרדים</p> <p>כיבוד המסורת החיים בארץ התנ"ך אהבת הארץ</p>	<p>מרכיבי הפטריוטיות החשובים ביותר לדתיים</p> <p>קיבוץ גלויות התנ"ך אהבת הארץ נכונות להילחם כיבוד המסורת</p>	<p>מרכיבי הפטריוטיות החשובים ביותר למסורתיים</p> <p>אהבת הארץ נכונות להילחם הנפת הדגל כיבוד המסורת החיים בארץ</p>	<p>מרכיבי הפטריוטיות החשובים ביותר לחילוניים</p> <p>נכונות להילחם אהבת הארץ הנפת הדגל החיים בארץ הצבעה</p>
--	--	---	--

גרף 15: תפיסת הפטריוטיות הישראלית ע"פ מידת דתיות בקרב הציבור היהודי

כצפוי, הציבור הדתי מייחס חשיבות מרובה למרכיבים היהודיים בתפיסת הפטריוטיות הישראלית, בעוד הציבור החילוני מדגיש בממוצע מרכיבים אזרחיים יותר כדוגמת הנפת הדגל והצבעה בבחירות. בעוד החרדים, הדתיים והמסורתיים רואים בכיבוד המסורת אחד מחמשת המרכיבים המרכזיים של פטריוטיזם, הרי שהנושא זוכה לחשיבות פחותה יחסית בקרב החילוניים. בעוד כל הדתיים והחרדים ללא יוצא מן הכלל (100%) קישרו את המסורת היהודית לפטריוטיות ישראלית, הרי שבקרב החילונים שיעור אלו שעשו זאת היה נמוך יחסית (84%). הבדלים משמעותיים נתגלו גם ביחס אל מורשת נביאי ישראל והתנ"ך, אותם תופסים חלק גדול מהחילונים כלא קשורים לפטריוטיות. **החיים בארץ, לעומת זאת, הם כמעט בגדר קונצנזוס בכל הקשור לתפיסת הפטריוטיזם הישראלי (90% מהחילוניים ו-100% מהחרדים רואים זאת כחלק חשוב מהמונח), לעומת הנפת דגל המדינה ביום העצמאות, אשר רוב החרדים (57%) רואים בו חלק לא חשוב בעליל.**

נושא הצבעה בבחירות זוכה בסיכומו של דבר למעמד שולי יחסית בחברה הישראלית. לעומת ארה"ב, שם 97% אמרו כי הצבעה היא חלק חשוב מפטריוטיות (Gallup/Harwood 2002), בישראל רק החילונים (84%) והערבים (76%) בחרו בה כאחד מחמשת מרכיבי המושג המרכזיים. יתר הקבוצות הצביעו על תחומי עשייה אחרים אשר אינם קשורים בהכרח לפעלתנות במישור האזרחי.

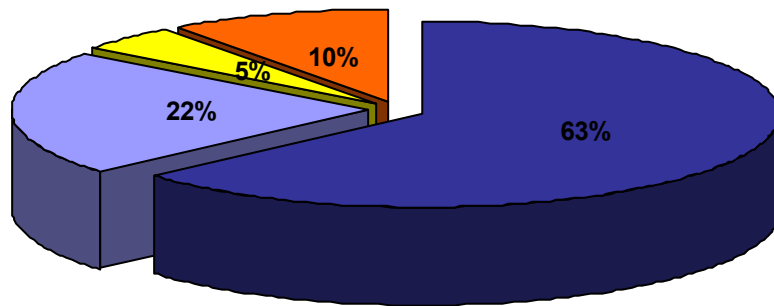
**הנכונות להילחם
למען המדינה**

גבוהה יותר בקרב

**מבוגרים
ימנים
גברים
עשירים
לא-חרדים**

כמעט כל הציבור היהודי (94%) מוכן להילחם על ביטחונה של ישראל, אולם בקרב המיעוט הערבי הנכונות להגן על קיומה של המדינה נמוכה (27%). רובו של הציבור הערבי לא יסכים בוודאות להילחם (63%) או יסרב לעשות זאת קרוב לוודאי (10%). לעומתו, שיעור היהודים שהעריכו כי לא יילחמו על הגנת המדינה הוא מהנמוכים בעולם (6%). ניתוח המגמות הסטטיסטיות מגלה שבקרב היהודים, הנכונות להילחם למען המדינה נוטה לעלות בקרב מבוגרים, ימנים, גברים, עשירים ולא-חרדים (על פי סדר זה). הפער הבין-דורי הוא המשפיע ביותר והמדאיג ביותר, שהרי חלק מרכזי מחוסנה הלאומי של מדינה הוא הנכונות להגן עליה ובידיעה כי יהיה מי שיגן עליה במקרה צורך. מהנתונים עולה שאחד מכל שבעה צעירים יהודים בשנות העשרים לחייהם קרוב לוודאי יסרב להילחם במלחמה הבאה, אם חלילה תפרוץ.

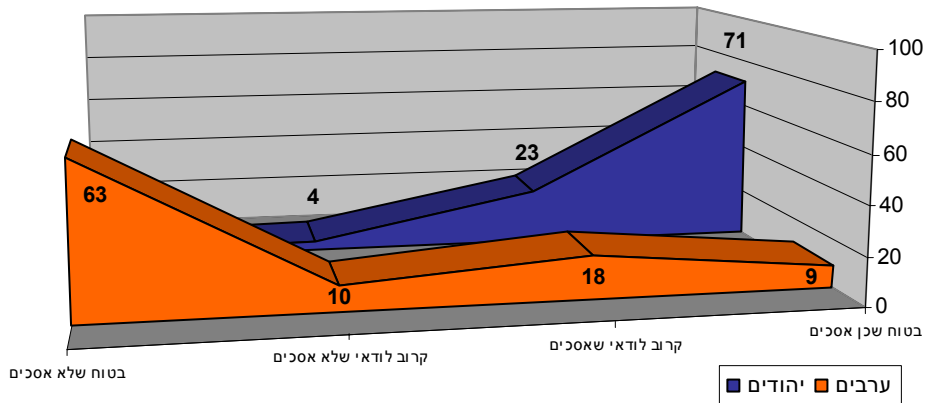
האם תסכים להילחם למען המדינה?

בטוח שלא אסכים | קרוב לוודאי שאסכים | בטוח שכן אסכים | קרוב לוודאי שלא אסכים

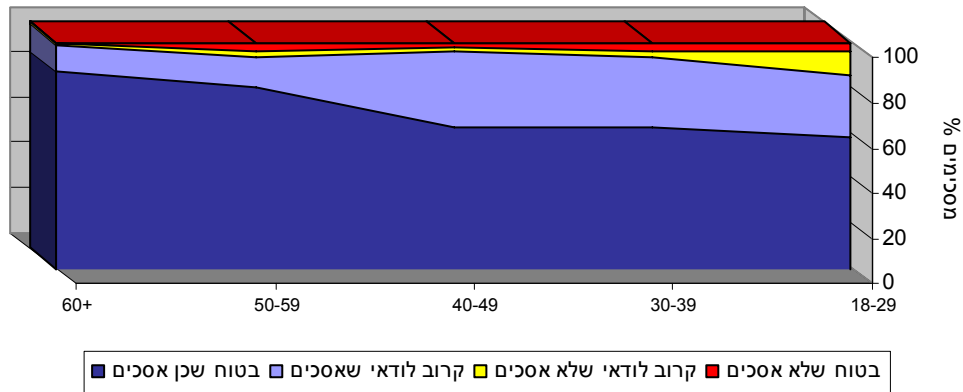
גרף 16: הנכונות להילחם למען המדינה בכלל המדגם

נכונות להילחם למען המדינה ע"פ לאום

גרף 17: הנכונות להילחם למען המדינה ע"פ לאום

נכונות להילחם למען המדינה ע"פ גיל

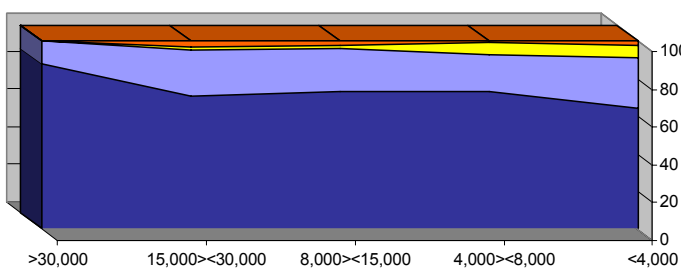

גרף 18: הנכונות להילחם למען המדינה ע"פ גיל בציבור היהודי

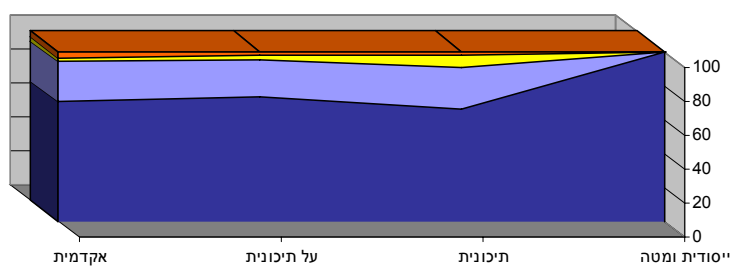
ההסכנות להילחם למען המדינה גבוהה יותר בקרב בני הארבעים ומטה, בעוד שיעור המסרבים להילחם הוא הגבוה ביותר בקרב בני העשרים. כאמור, אחד מכל שבעה צעירים יהודים בשנות העשרים לחייהם קרוב לוודאי יסרב להילחם במלחמה הבאה אם תפרוץ (14%). לעומתם, בני הששים ומעלה יילחמו כולם למען המדינה, ללא יוצא מן הכלל, והיה וייקראו לעשות זאת (100%). נקודת המפנה היא בקרב ילדי שנות הששים. בקבוצה זו, שיעור המהססים להילחם הוא הגבוה ביותר: 33% אמרו כי יילחמו, אך סייגו זאת ב"קרוב לוודאי". רמת הספקנות נמוכה יותר בקרב הצעירים, אך לא תודות לעלייה בנכונות להילחם, אלא מאחר ורבים יותר חצו את הקו והשיבו כי קרוב לוודאי שלא יסכימו לעשות זאת (6% מבני ה-30-39 אמרו שלא יילחמו קרוב לוודאי, לעומת 14% מבני ה-18-29).

הנכונות להילחם היא הנמוכה ביותר בקרב בעלי ההכנסות הנמוכות בציבור היהודי: 9% אמרו כי לא יסכימו כנראה להילחם למען המדינה אם יהיה בכך צורך, בעוד 27% סייגו את תשובתם ואמרו כי יילחמו "קרוב לוודאי". בולט גם הפער בין בעלי השכלה יסודית ומטה לבין בעלי השכלה הגבוהה: בעוד הראשונים השיבו פה אחד כי יסכימו בוודאות להילחם (100%), האחרונים היו ספקניים יותר וכרבע מהם סייגו את נכונותם (24%). רוב החרדים יהיו מוכנים להילחם למען המדינה אם תפרוץ מלחמה נוספת. בעוד שיעורי ההסכמה ללחימה בקרב ציבור הימין (97%), הציבור המסורתי (96%) והציבור הדתי (99%) הם הגבוהים ביותר, הרי שבקרב החרדים השיבו לשאלה בחיוב 87% מהנשאלים. שיעור אלו הטוענים כי יסרבו כנראה להילחם עומד על 15% בשורות השמאל ו-8% בקרב החילוניים.

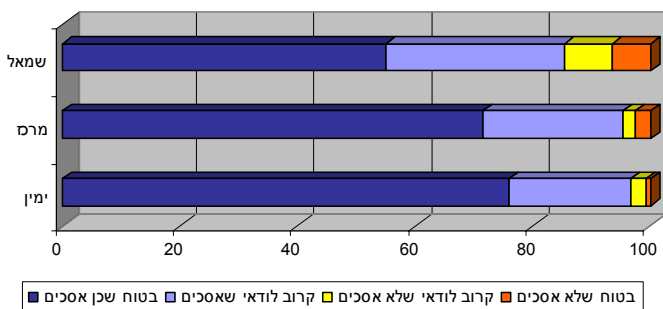
הנכונות להילחם למען המדינה ע"פ הכנסה

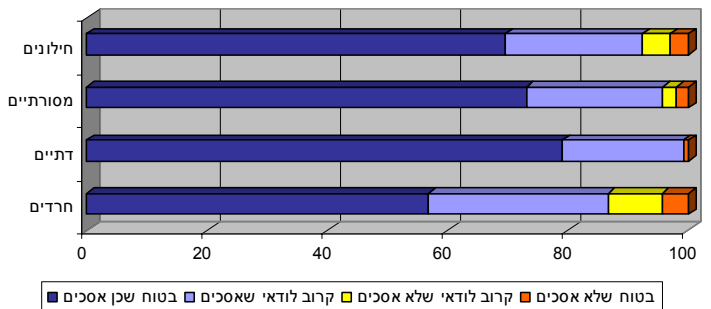
הנכונות להילחם למען המדינה ע"פ השכלה

נכונות להילחם למען המדינה ע"פ נטייה פוליטית

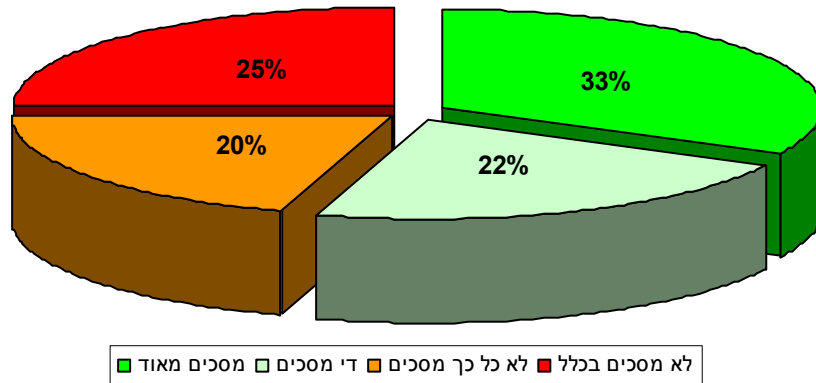

נכונות להילחם למען המדינה ע"פ מידת דתיות

גרף 19: הנכונות להילחם למען המדינה ע"פ השכלה, הכנסה, מידת דתיות ונטייה פוליטית בציבור היהודי

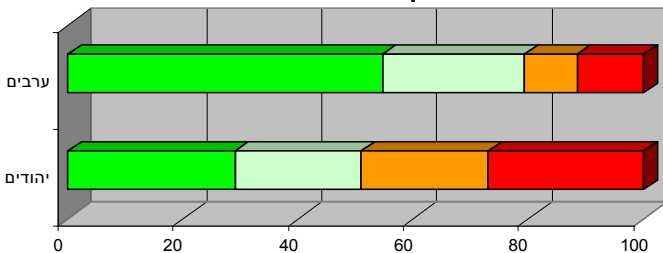
יש הצדקה לסרב להילחם במלחמה שאתה מאמין שהיא אינה מוסרית?

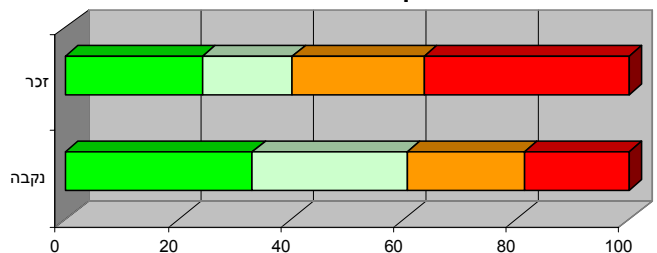
גרף 20: ההצדקה לסרב להילחם במלחמה שאינה מוסרית בכלל המדגם

מחצית מהחברה הישראלית מצדיקה סרבנות במלחמה שאינה מוסרית (55%) לעומת רבע ממנה (25%) השולל בתוקף אפשרות שכזו. הנטייה להצדיק סרבנות על רקע מוסרי גוברת בציבור היהודי כאשר מדובר בנשים, חילונים, עניים ובעלי עמדות שמאלניות. ככלל, שיעורי ההצדקה לסרבנות גבוהים יותר בקרב הציבור הערבי (79%) ביחס לציבור היהודי (51%). בתוך הציבור היהודי, החילונים (57%) ואנשי השמאל (68%) מצדיקים עמדה זו באופן הבולט ביותר. רוב הנשים (61%) מאמינות שיש הצדקה לסרבנות במלחמה אם היא אינה מוסרית, לעומת מיעוט בקרב הגברים (40%). לעומת זאת, היקפי השלילה המוחלטת של אפשרות הסירוב על רקע מוסרי עומדים בקרב הגברים היהודים על 36% ובקרב הציבור היהודי כולו על 27%. שיעור השוללים סרבנות בכל מחיר הוא הגבוה ביותר בקרב האוכלוסייה החרדית (43%) והמסורתית (37%). בקרב הימין הפוליטי, עומד שיעור זה על 33%.

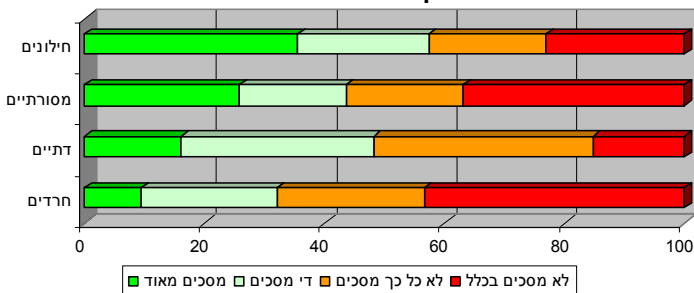
יש הצדקה לסרב להילחם במלחמה שאתה מאמין שהיא אינה מוסרית?

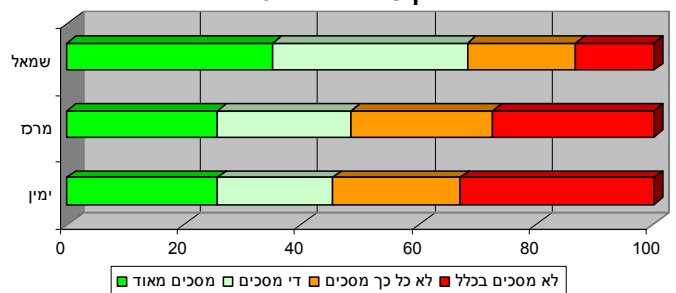
יש הצדקה לסרב להילחם במלחמה שאתה מאמין שהיא אינה מוסרית?

יש הצדקה לסרב להילחם במלחמה שאתה מאמין שהיא אינה מוסרית?

יש הצדקה לסרב להילחם במלחמה שאתה מאמין שהיא אינה מוסרית?

גרף 21: ההצדקה לסרב להילחם במלחמה ע"פ לאום וע"פ מין, עמדה פוליטית ומידת דתיות בציבור היהודי

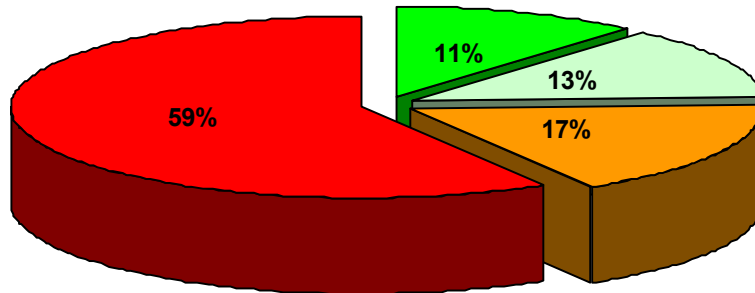
עוצמת השורשיות

גבוהה יותר בקרב

**מבוגרים
דתיים
עשירים
נשים
ימנים**

רוב הישראלים נרתעים מהאפשרות לעזוב את המדינה (59%), אולם אחד מתוך ארבעה יהיה מוכן לעשות זאת אם הדבר ישפר משמעותית את רמת חייו (24%). בקרב בני העשרים המצב קיצוני עוד יותר: שניים מכל חמישה צעירים יעזבו את המדינה אם תובטח להם רמת חיים טובה יותר בנכר (44%). בעוד 82% מבני הששים ומעלה דחו בתוקף את האפשרות לרדת מהארץ, הרי שבקרב בני השלושים רק 47% בטוחים שלא יעשו זאת, ובקרב בני העשרים יורד שיעור זה ל-38%. רובם המוחלט של בעלי ההשכלה הנמוכה אמרו שהם בטוחים שלא יעזבו (91%), בעוד מיעוט בקרב בעלי ההכנסות הגבוהות הסכים להתחייב על כך (29%). **בולטת העובדה, שערבויי ישראל דוחים את האפשרות לעזוב את המדינה (70%) באופן נחרץ יותר מהציבור היהודי (58%).**

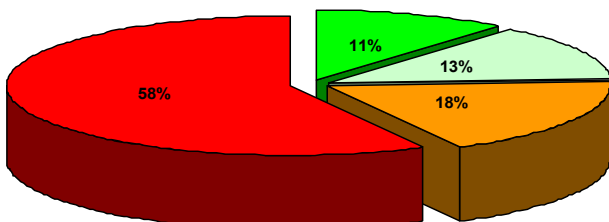
האם תהיה מוכן לעבור לגור בארץ אחרת אם הדבר ישפר משמעותית את רמת חיך?

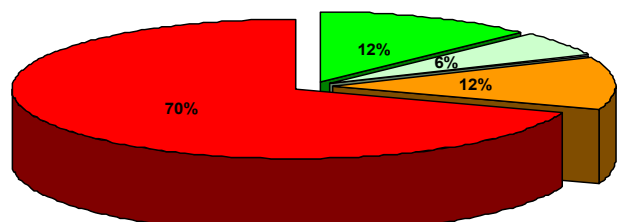
בטוח שלא | חושב שלא | חושב שכן | בטוח שכן

גרף 22: הנכונות לעזוב את הארץ תמורת שיפור ברמת החיים בכלל המדגם

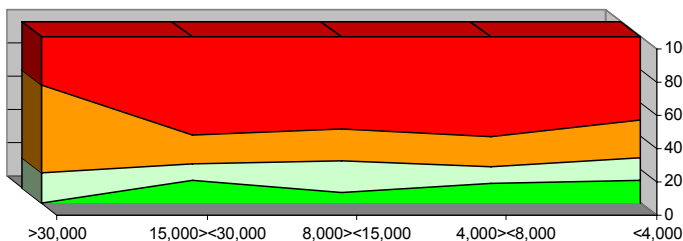
האם תהיה מוכן לעבור לגור בארץ אחרת (יהודים)

האם תהיה מוכן לעבור לגור בארץ אחרת (ערבים)

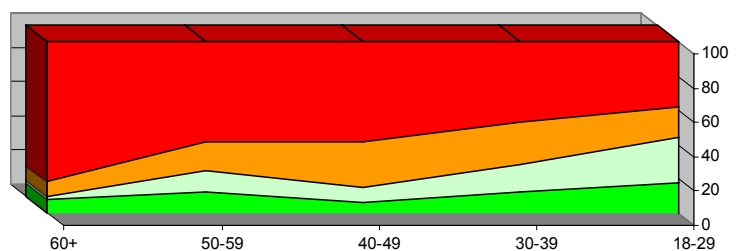

האם תהיה מוכן לעבור לגור בארץ אחרת

בטוח שלא | חושב שלא | חושב שכן | בטוח שכן

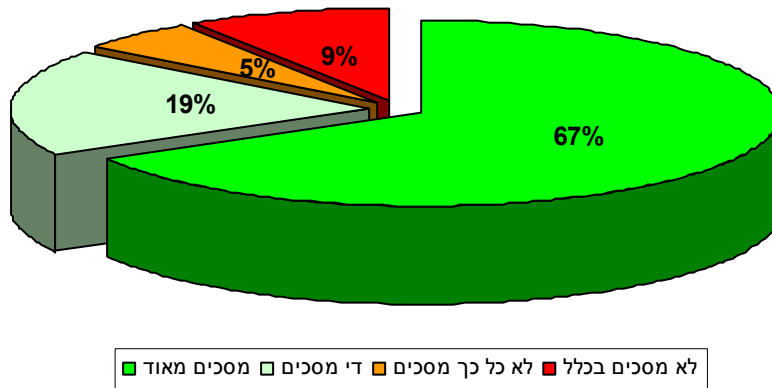
האם תהיה מוכן לעבור לגור בארץ אחרת

בטוח שלא | חושב שלא | חושב שכן | בטוח שכן

גרף 23: הנכונות לעזוב את הארץ תמורת שיפור ברמת החיים ע"פ לאום, וע"פ גיל ורמת הכנסה בציבור היהודי.

אעודד את ילדי לחיות בארץ, למרות שיש מקומות בטוחים ומשגשגים יותר בהם יוכלו לחיות

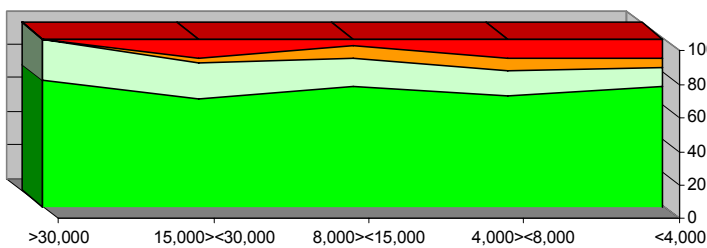

גרף 24: הנכונות לעודד את בני הדור הצעיר לחיות בארץ בכלל המדגם

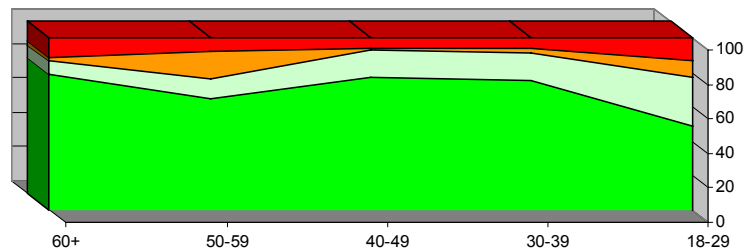
החלשות מימד השורשיות בקרב בני הדור הצעיר ניכרת גם בתגובות להיגד "אעודד את ילדי לחיות בארץ, למרות שיש מקומות בטוחים ומשגשגים יותר בהם יוכלו לחיות". רוב האוכלוסייה הישראלית (67%), ובכלל זה ערביי ישראל (58%), בטוחים כי יעודדו את ילדיהם לחיות בארץ, אולם בקרב בני העשרים - פחות ממחצית אמרו כי הם "מסכימים מאוד" שכך יעשו (48%). בדיקת ההתפלגות על פי הכנסה, מגלה כי שיעור הישראלים הסבורים שיעודדו את ילדיהם לחיות הארץ הוא הנמוך ביותר בקרב בעלי ההכנסה המשפחתית הסטנדרטית הנמוכה מ-8,000 ש"ח בחודש (81%-83%).

בעוד שכל החרדים ללא יוצא מן הכלל יעודדו את ילדיהם לחיות הארץ, הרי שאחד מכל עשרה חילונים בטוחים שלא יעשו זאת (13%). כתוצאה מכך, שיעור החילונים שיעודדו את ילדיהם לחיות בארץ (79%) נמוך מזה של המסורתניים (94%) והדתיים (84%). פערים משמעותיים נתגלו גם בין המיניים: נשים יעודדו את ילדיהן לחיות בארץ בשיעור גבוה יותר מאשר גברים (90% מול 79%).

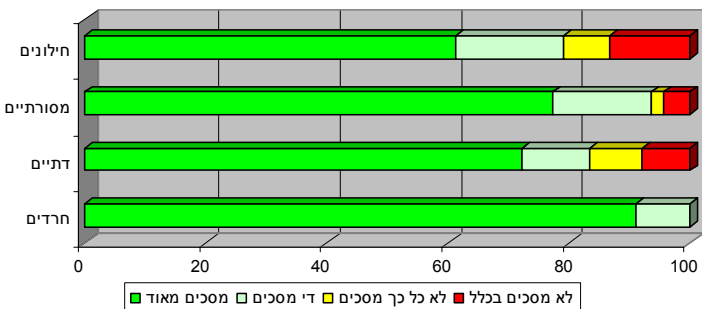
אעודד את ילדי לחיות בארץ

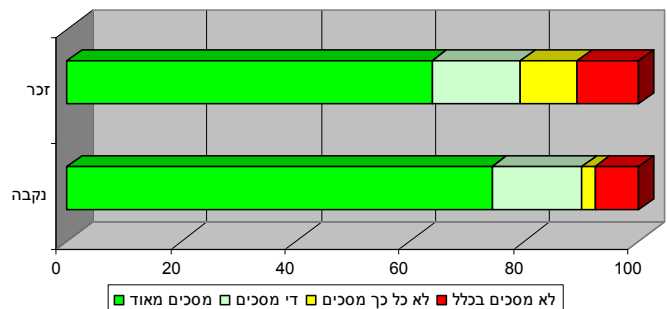
אעודד את ילדי לחיות בארץ

אעודד את ילדי לחיות בארץ

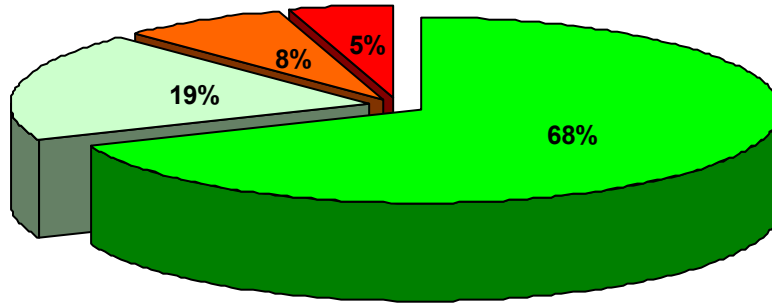

אעודד את ילדי לחיות בארץ

גרף 25: הנכונות לעודד את בני הדור הצעיר לחיות בארץ ע"פ גיל, הכנסה, מין ורמת דתיות בציבור היהודי

אני מעדיף להיות אזרח ישראל מאשר אזרח בכל מדינה אחרת בעולם

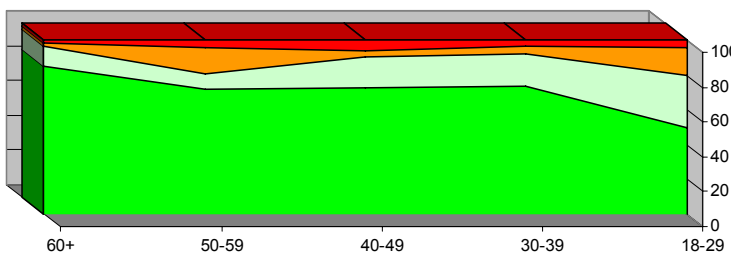
■ לא מסכים בכלל ■ לא כל כך מסכים ■ די מסכים ■ מסכים מאוד

גרף 26: מידת העדפת האזרחות הישראלית בכלל המדגם

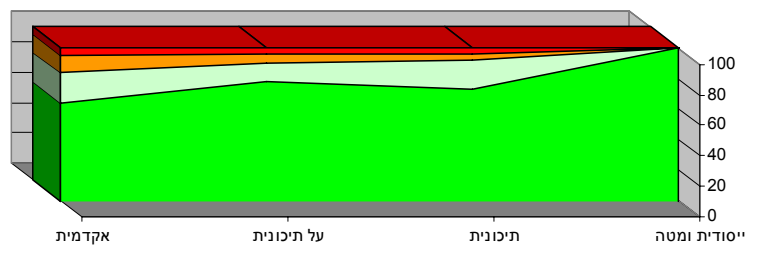
למעלה משני שלישים מהישראלים בטוחים שהיו מעדיפים את אזרחותם הישראלית על פני כל אזרחות אחרת בעולם (68%), אולם רק מחצית מבני העשרים בטוחים בכך (50%). שיעור נמוך יחסית של ביטחון בהעדפת האזרחות הישראלית שורר גם בקרב ה"צברים" אשר אביהם נולד בארץ (56% בטוחים שיעדיפו את אזרחותם הישראלית), החילונים (61%) ובעלי ההשכלה האקדמית (64%). שיעור נמוך של העדפת האזרחות הישראלית מאפיין גם את אלו שנולדו או שאביהם נולד בברית המועצות: רק 62% מהם "מסכימים מאוד" כי יעדיפו להיות אזרחי ישראל.

המיעוט הערבי מגלה ספקנות רבה יותר באשר לאזרחות הישראלית, ואולם בסיכומו של דבר, 82% מאזרחי המדינה הערבים יעדיפו להיות אזרחי ישראל, לעומת 88% מאזרחי המדינה היהודים.

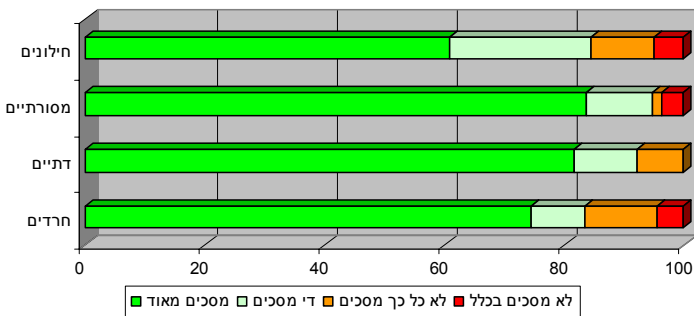
אעדיף להיות אזרח ישראלי

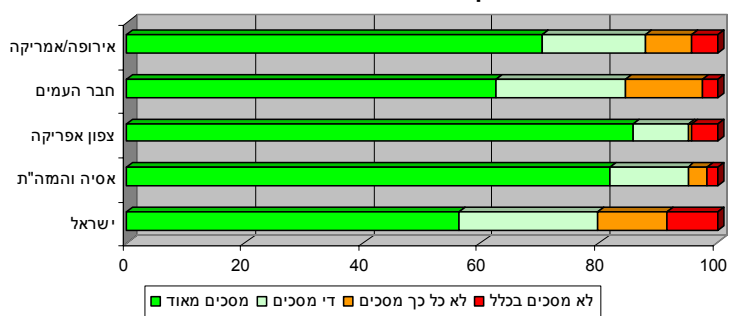
אעדיף להיות אזרח ישראלי

אעדיף להיות אזרח ישראלי

אעדיף להיות אזרח ישראלי

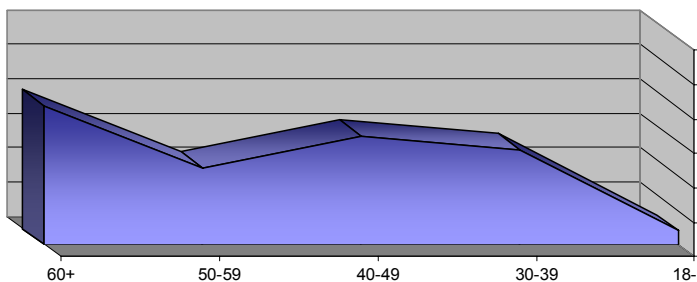
גרף 27: מידת העדפת האזרחות הישראלית ע"פ השכלה, גיל, מוצא ורמת דתיות בציבור היהודי

<p>הנכונות לעודד את הילדים לחיות בארץ</p> <p>גבוהה יותר בקרב דתיים מבוגרים גברים עשירים</p>	<p>ההעדפה להיות אזרח ישראלי</p> <p>גבוהה יותר בקרב מבוגרים עשירים מעוטי השכלה ימנים דתיים</p>	<p>חוסר הנכונות לעזוב את ישראל עבור כסף</p> <p>גבוהה יותר בקרב מבוגרים דתיים עשירים ימנים מעוטי השכלה נשים</p>
---	---	--

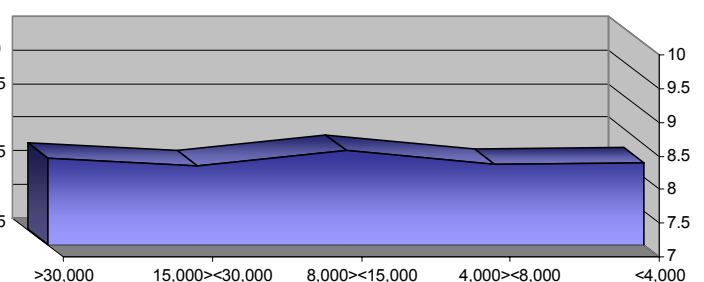
לאחר בדיקה נפרדת של שלושה היגדי השורשיות, נבנה מדד מסכם אשר כולל בתוכו את התגובות לכלל ההיגדים. ערכו של המדד הוא 10 כאשר הנדגם יעודד בוודאות את ילדיו לחיות בארץ, יעדיף בוודאות את אזרחותו הישראלית ויסרב בוודאות לעזוב את ישראל עבור כסף. לעומת זאת, ערכו של המדד הוא 1 כאשר התשובות לשאלות אלו הפוכות. במדגם כולו זכה המדד לערך ממוצע של 8.23, כאשר ציון הציבור היהודי הוא 8.29 לעומת ציון הציבור הערבי שעמד על 7.93.

בדיקת המגמות הסטטיסטית באשר לכל אחד משלושת היגדי השורשיות מגלה כי משתני הגיל, מידת הדתיות, ההכנסה וההשכלה – הם הדומיננטיים ביותר מבין אלו שנבדקו בסקר הפטריוטיות. על בסיס ממצא זה, נבדק מדד השורשיות המשוקלל: רמתו היא הנמוכה ביותר בקרב בני העשרים (7.19) והחילונים (7.7). הרמות הגבוהות ביותר נמדדו בקרב בעלי ההשכלה היסודית ומטה (9.78), החרדים (9.16) ובני הששים ומעלה (9.02). נראה שבסיכומו של דבר, ההשפעות הקשורות להכנסה נמוכות יחסית, ייתכן מאחר והן מאזנות אחת את השנייה.

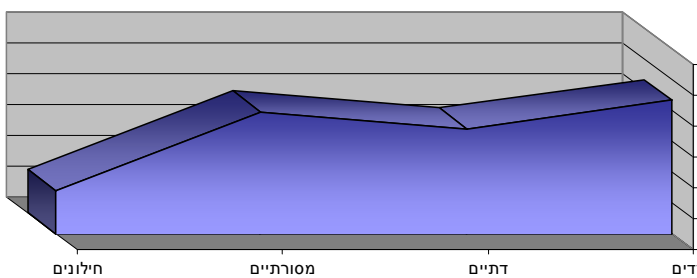
עוצמת השורשיות ע"פ גיל

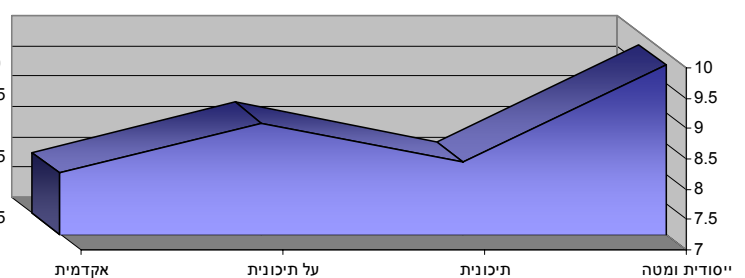
עוצמת השורשיות ע"פ הכנסה

עוצמת השורשיות ע"פ מידת דתיות

עוצמת השורשיות ע"פ השכלה

גרף 28: עוצמות השורשיות ע"פ הכנסה, גיל, השכלה ומידת דתיות בציבור היהודי

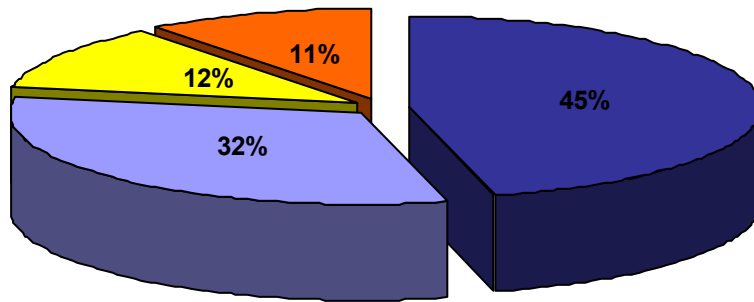
הגאווה בהיותך
אזרח ישראלי

גבוהה יותר בקרב

נשים
עשירים
מעוטי השכלה

הפער בין אזרחי המדינה היהודים לאזרחיה הערבים מתגלה בשיא עוצמתו בשאלת הגאווה בישראליות: בעוד שבציבור היהודי 52% גאים מאוד בהיותם ישראלים, הרי שבקרב הערבים בישראל נופל שיעור זה ל-13% בלבד. אחד מכל שלושה ערבים ישראלים לא גאה באזרחותו (36%), לעומת אחד מכל חמישה יהודים (17%). אף על פי כן, ישנו ניגוד מוחלט בין הגאווה בישראליות לבין האמונה כי ישראל היא מדינה טובה יותר מרוב המדינות האחרות. ההערכה למדינה גבוהה יותר בקרב הציבור הערבי (77%), למרות שהדבר אינו מתורגם למונחי גאווה.

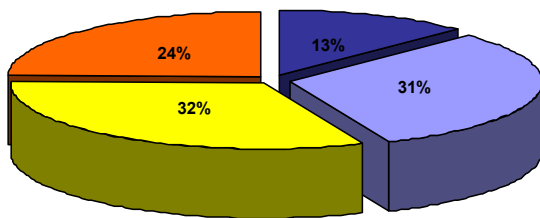
עד כמה אתה גאה להיות ישראלי?

לגמרי לא גאה 11% לא כל כך גאה 12% די גאה 32% גאה מאוד 45%

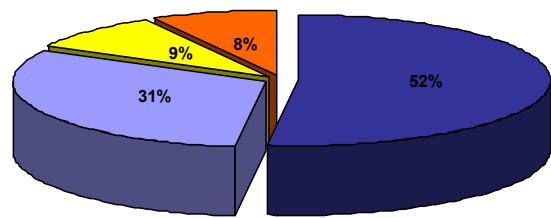
גרף 29: הגאווה בישראליות בכלל המדגם

גאווה בהיותך ישראלי (ערבים)

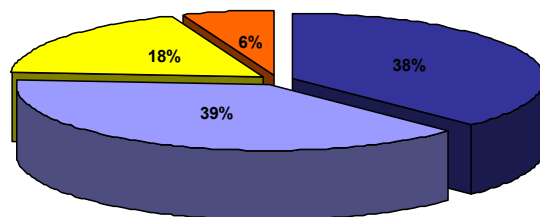

ישראל טובה יותר מרוב המדינות האחרות (ערבים)

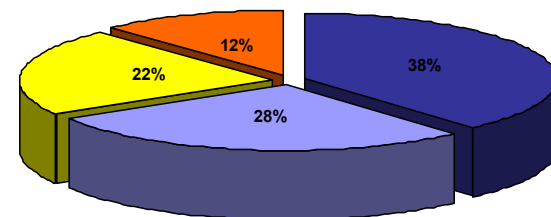
גאווה בהיותך ישראלי (יהודים)

ישראל טובה יותר מרוב המדינות האחרות (יהודים)

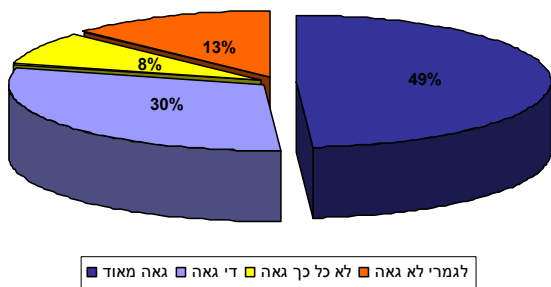
לא מסכים בכלל 6% לא כל כך מסכים 18% די מסכים 39% מסכים מאוד 38%

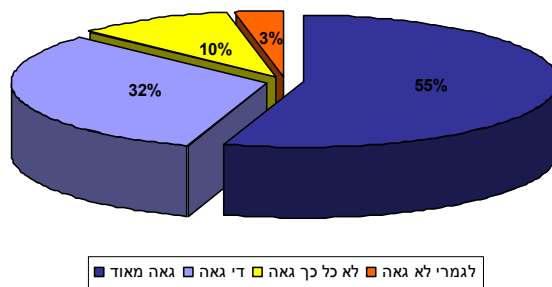
לא מסכים בכלל 12% לא כל כך מסכים 22% די מסכים 28% מסכים מאוד 38%

גרף 30: הגאווה בישראליות ותפיסת ישראל כטובה יותר מרוב המדינות האחרות ע"פ לאום

גאוה בהיותך ישראלי (גברים)

גאוה בהיותך ישראלי (נשים)

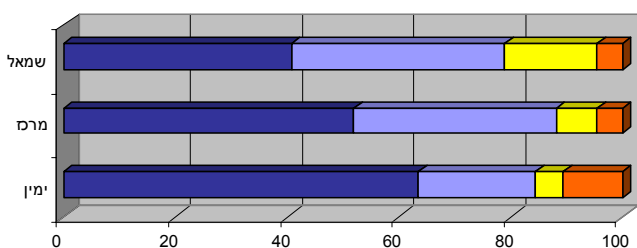

גרף 31: הגאוה בישראליות ע"פ מין בציבור היהודי

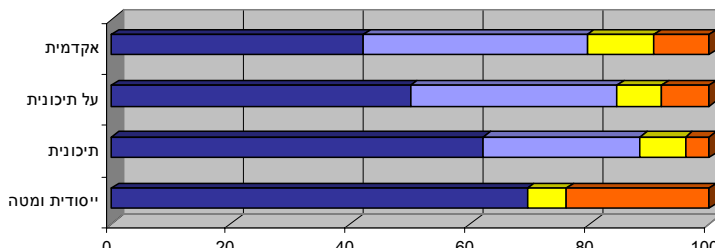
הנטייה להיות גאים במדינה חזקה יותר במדגם היהודי בקרב נשים, עשירים ובעלי השכלה נמוכה. שיעור הנשים הגאות בישראליותן (87%) גבוה מזה של הגברים (79%) ומספר הגברים שהשיבו כי הם "לגמרי לא גאים" בהיותם ישראלים (13%) גדול פי ארבעה ממספרם היחסי של הנשים (3%). בכל הקשור להכנסה, אף לא אחד מבעלי ההכנסות הגבוהות אמר שהוא אינו גאה בישראליותו, בעוד בקרב בעלי ההכנסות הנמוכות ביותר שיעורם של אלו שאינם גאים לחלוטין באזרחותם הוא הגבוה ביותר (14%). רמת השכלה גבוהה מפחיתה גם היא במידת הגאוה ובעוצמתה: רק ארבעה מתוך עשרה אקדמאים גאים מאוד במדינה (42%) לעומת שבעה מתוך עשרה בעלי השכלה בסיסית (70%).

בניגוד למגמות שאותרו בהיגדי השורשיות, מידת הגאוה בקרב בני הארבעים ומטה (85% במוצע) גבוהה במעט מזו של בני החמישים ומעלה (80% במוצע). בהקשר הפוליטי, מפלס הגאוה הגבוה ביותר נמדד בקרב אלו ששייכו עצמם למרכז הפוליטי (88%) בעוד שיעור ה"גאים מאוד" היה הגבוה יותר בקרב בעלי העמדות הימניות (63%).

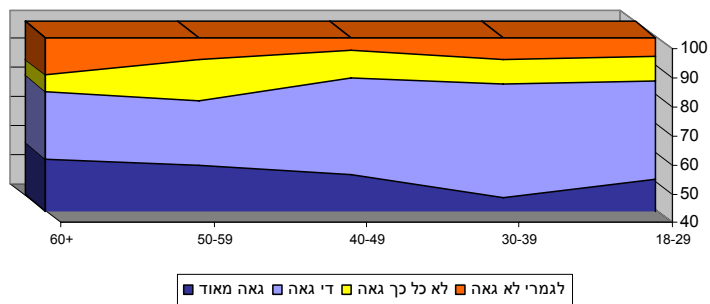
גאוה בהיותך ישראלי ע"פ נטייה פוליטית

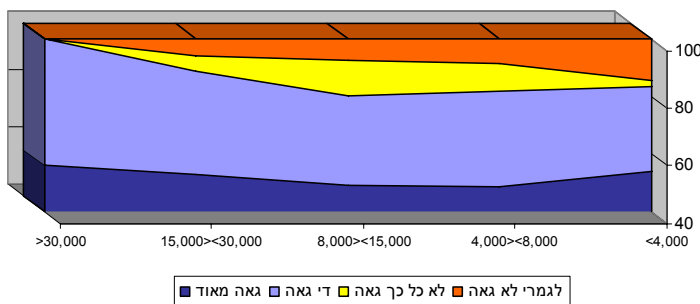
גאוה בהיותך ישראלי ע"פ השכלה

גאוה בהיותך ישראלי ע"פ גיל

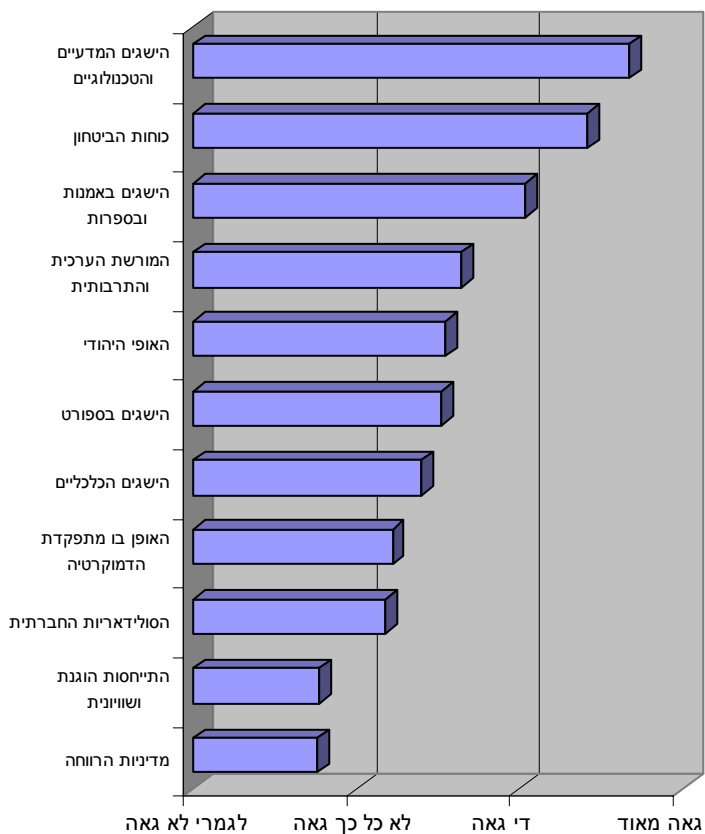

גאוה בהיותך ישראלי ע"פ הכנסה

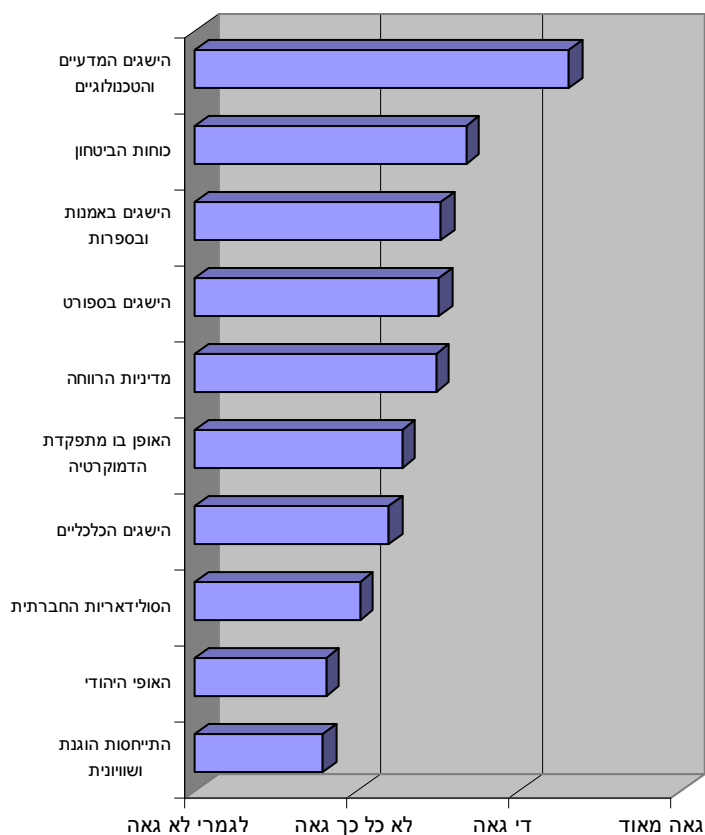

גרף 32: הגאוה בישראליות ע"פ מידת דתיות, נטייה פוליטית, הכנסה וגיל בציבור היהודי

הגאווה הלאומית (יהודים)

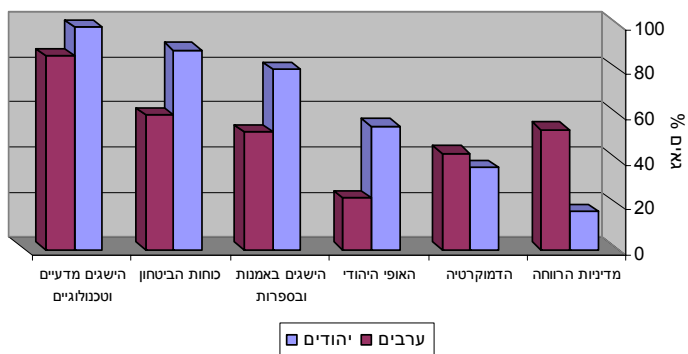

הגאווה הלאומית (ערבים)

גרף 34: מרכיבי הגאווה הלאומית בקרב הציבור היהודי והערבי (ממוצע התשובות)

הגאווה הלאומית ע"פ לאום

גרף 33: מרכיבי הגאווה הלאומית ע"פ לאום (באחוזים)

ירידה אל נבכי הגאווה הישראלית מגלה כי **60% מערביי ישראל גאים במידה זו או אחרת בכוחות הביטחון הישראלים** (לעומת 89% גאווה בציבור היהודי). אף על פי ששיעורי הגאווה ככלל נמוכים יותר בציבור הערבי, הרי **שגאוותם העיקרית של היהודים והערבים בישראל יוצאת על תחומים זהים, ובראשם הישגיה המדעיים והטכנולוגיים של המדינה**. 99% מהיהודים גאים בהישגים אלו, לעומת 86% בקרב הערבים. שוויון קיים גם במידת חוסר הגאווה בכל הקשור ל"התייחסות ההוגנת והשוויונית לכל הקבוצות בישראל": 81% מהערבים ו-83% מהיהודים אינם גאים בהתנהלות המדינה בתחום זה.

ההבדל הבולט ביותר בין היהודים והערבים טמון בגאווה שחש כל ציבור כלפי מדינת הרווחה. שיעור הערבים הגאים במדיניות הרווחה הישראלית (53%) גדול פי שלושה משיעור היהודים הגאים בה (17%). בעוד קרוב למחצית מהיהודים אמרו שהם "לגמרי לא גאים" במדינת הרווחה (44%), הרי שבקרב הערבים טענו זאת פחות מחמישית (19%). השוואת הנתונים מגלה גם כי **ערביי ישראל גאים יותר מהיהודים באופן בו מתנהלת הדמוקרטיה במדינה, אם כי בפער קטן יחסית (43% מול 37%)**.

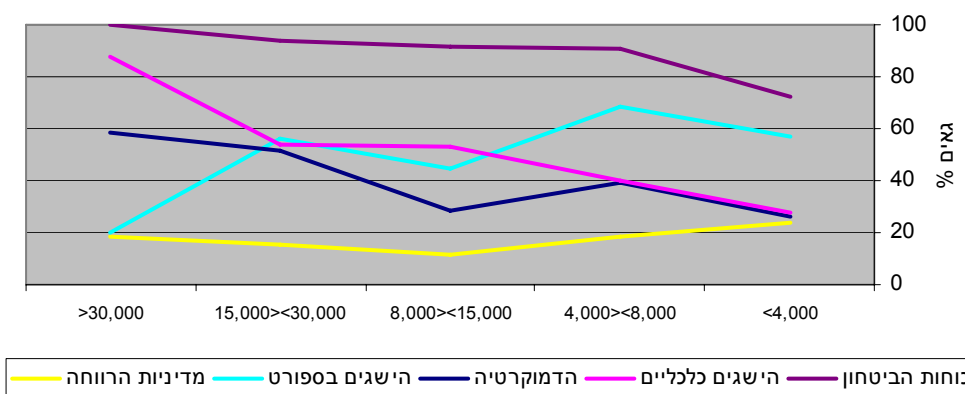
התחומים בהם היהודים הכי גאים בישראל

**מדע וטכנולוגיה
כוחות הביטחון
אומנות וספרות
מורשת ערכית
האופי היהודי**

התחומים בהם הערבים הכי גאים בישראל

**מדע וטכנולוגיה
כוחות הביטחון
אומנות וספרות
ספורט
מדיניות הרווחה**

גאוה לאומית ע"פ רמת הכנסה

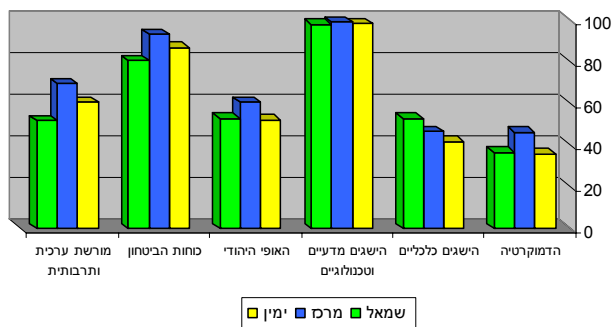
גרף 35: מרכיבי הגאוה הלאומית ע"פ רמת הכנסה בציבור היהודי

הגאוה בכוחות הביטחון הישראלים פחותה במידה משמעותית בקרב בעלי ההכנסות הנמוכות. רק 72% מאלו שהכנסת משפחתם הסטנדרטית נמוכה מ-4,000 שקלים בחודש גאים במערכת הביטחון, לעומת שיעור של 100% בקרב אלו שהכנסת משפחתם גבוהה מ-30,000 שקלים. בעוד שהגאוה בהישגי המדינה בספורט עולה ככל שהכנסה יורדת, הרי שהגאוה בהישגיה הכלכליים של ישראל מגיעה לשפל בקרב העניים: 72% מבעלי ההכנסות הנמוכות לא גאים בכלכלה הישראלית לעומת 45% בקרב המשפחות המרוויחות 8,000-30,000 שקלים בחודש.

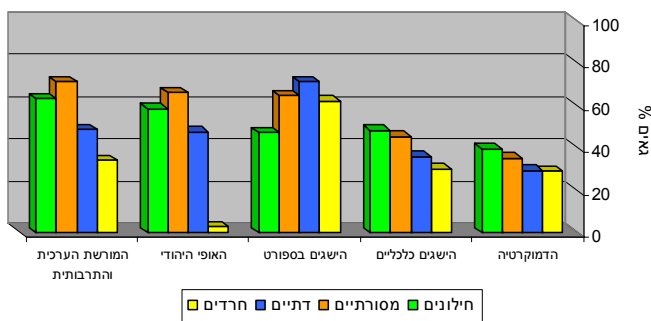
הציבור בישראל, ובמיוחד הדתיים והחרדים, מעניק ציון נמוך לאופן בו מתנהלת הדמוקרטיה בארץ עד כי שניים מתוך שלושה יהודים לא גאים בה (63%). בהקשר הפוליטי, אלו הממוקמים במרכז המפה מחזיקים ברמות הגאוה הגבוהות ביותר בדמוקרטיה הישראלית, אולם גם בקרב קבוצה זו רק 46% אמרו שהם גאים בדרך התנהלותה. בולטת העובדה שגאוותם של הדתיים והחרדים אינה יוצאת כלל על ערכיה המכוננים של המדינה - נהפוך הוא: 97% מהחרדים ו-52% מהדתיים אינם גאים במה שהוגדר "אופיייה היהודי" של ישראל.

בדיקת הציונים הממוצעים שניתנו לתחומי הגאוה על ידי בעלי רמות השכלה ונטיות פוליטיות שונות, מגלה שבכל המקרים, התחומים המרכזיים את עוצמות הגאוה הגבוהות ביותר הן הישגיה המדעיים והטכנולוגיים של ישראל, כוחות הביטחון שלה והישגיה באומנות ובספרות. ראוי לשוב ולציין בהקשר זה, שהסקר נערך בתחילת חודש דצמבר 2005, אז זכה הפרופ' ישראל אומן בפרס נובל לכלכלה.

גאוה לאומית ע"פ נטייה פוליטית

גאוה לאומית ע"פ מידת דתיות

גרף 36: מרכיבי הגאוה הלאומית ע"פ מידת דתיות ונטייה פוליטית בציבור היהודי

הכעס אל מול זלזול בדגל ישראל

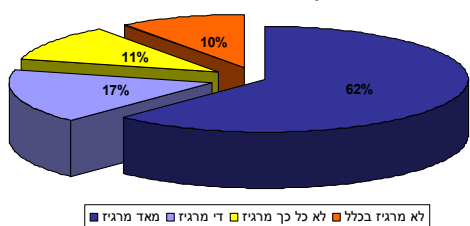
גבוה יותר בקרב

**מבוגרים
לא חרדים
ימנים
נשים
עשירים
לא צברים
מעוטי השכלה**

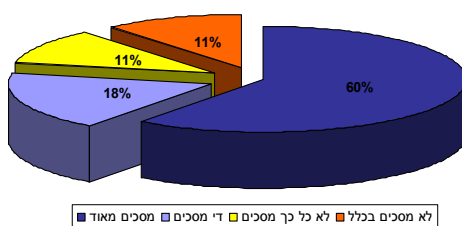
החברה הישראלית בכללותה רגישה מאוד לפגיעה בסמליה, גם אם כמה קבוצות הנכללות בה, מסיבותיהן שלהן, אינן רואות בכך בעיה. שלושה מכל ארבעה ערבים (76%) וכשניים מתוך ארבעה חרדים (42%) אינם מתרגזים נוכח זלזול בדגל הלאום. אף על פי כן, גם לאחר הכללתם, הרי שרוב רובם של הישראלים רואים בלבישת מדי צה"ל זכות גדולה (78%), ושיעור דומה של אזרחים רוגזים אל מול זלזול בצפירת יום הזיכרון (80%) או בדגל (79%).

המתאם ביחסם של הנשאלים לסמלים השונים הוא גבוה מאוד, דבר המעיד לחיוב על תוקפן המחקרי של השאלות. בדיקת המגמות הסטטיסטיות בציבור היהודי הצביעה על כמה קבוצות שלהן רגישות רבה יותר לסמלי לאום בכלל ולחשיבות הדגל בפרט: בין השאר, מדובר במבוגרים, באלו שאינם חרדים, בימנים, בנשים, בעשירים, באלו שהם או הוריהם לא נולדו בארץ ובאלו שרמת השכלתם נמוכה.

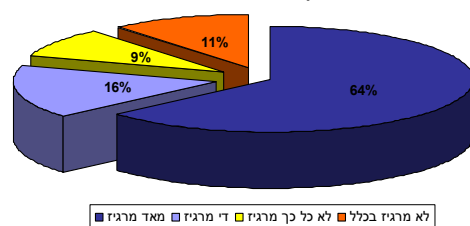
עד כמה מרגיז אותך כשאנשים מזלזלים בדגל המדינה?

זוהי זכות גדולה ללבוש את מדי צה"ל?

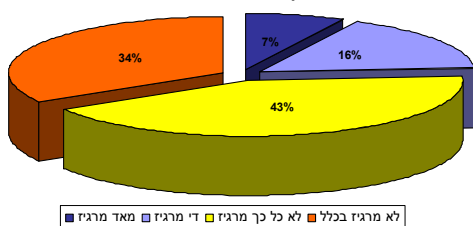

עד כמה מרגיז אותך כשאנשים לא עומדים בצפירה?

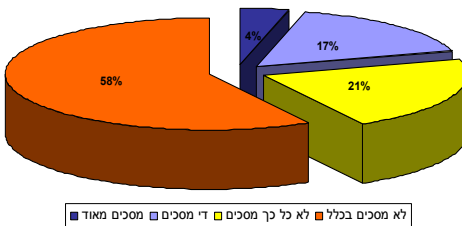

גרף 37: יחס לסמלי הלאום בכלל המדגם

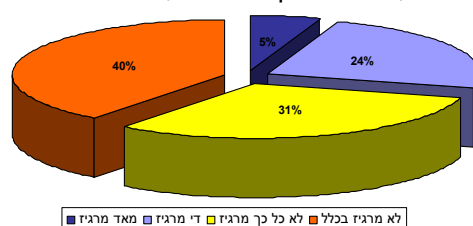
עד כמה מרגיז אותך כשאנשים מזלזלים בדגל המדינה?

זוהי זכות גדולה ללבוש את מדי צה"ל?

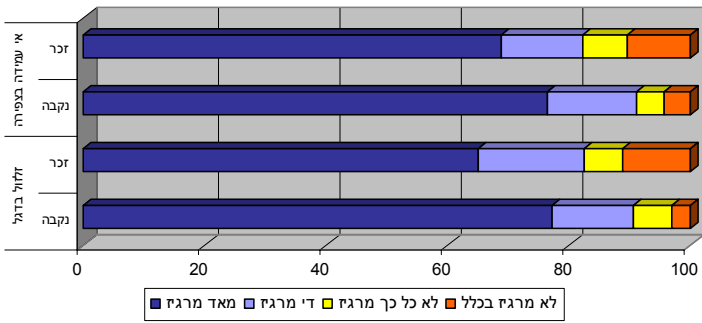
עד כמה מרגיז אותך כשאנשים לא עומדים בצפירה?

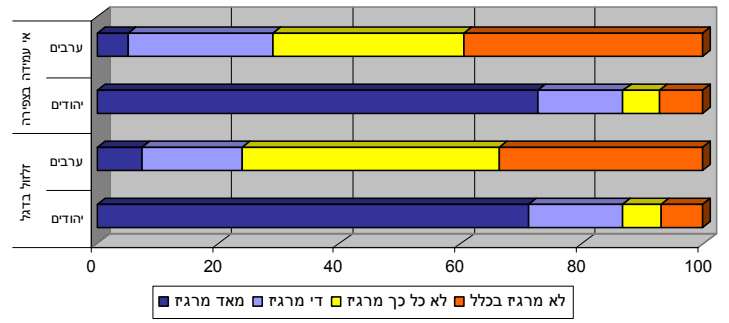
גרף 38: יחס לסמלי הלאום בציבור הערבי

מהסקר עולה כי החילונים הם הרגישים ביותר לכבודה של צפירת יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ופעולות האיבה. 93% מהם יתרגזו אל מול זלזול בצפירה, לעומת 84% בקרב הדתיים ו-43% בקרב החרדים. לעומתם, המסורתניים הם הרגישים ביותר לכבודו של דגל הלאום. 93% מהם יתרגזו כאשר הדגל מבוזה לעומת 86% בקרב החילונים. השמאל הישראלי נרתע באופן מתון יותר מזלזול בדגל (24% ממנו לא יתרגזו מכך כלל), ואולם הוא אינו נותר אדיש נוכח אי עמידה בצפירת יום הזיכרון. בעוד הדבר מרגיז 83% מאנשי הימין, הרי שבקרב השמאל שיעור זה עולה ל-92%. בכל הקשור להבדלים בין המינים, הרי שנשים תכעסנה יותר במצב בו מבוזה הדגל או מבוזה הצפירה: 91% מבנות המין הנשי העידו כי יתרגזו לעומת 83% מבני המין הגברי.

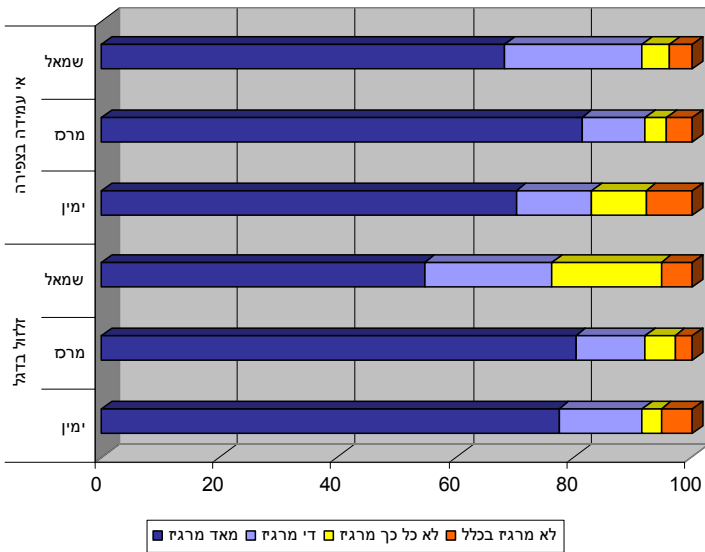
יחס לדגל ולצפירה ע"פ מין

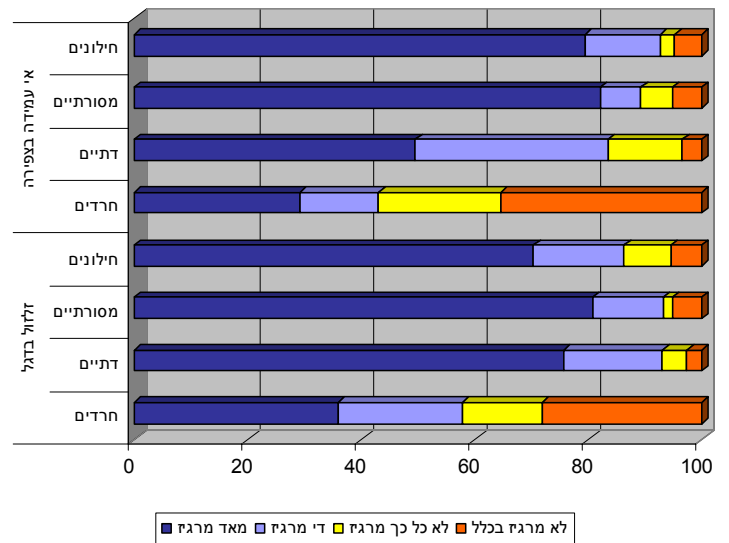
יחס לדגל ולצפירה ע"פ לאום

יחס לדגל ולצפירה ע"פ נטייה פוליטית

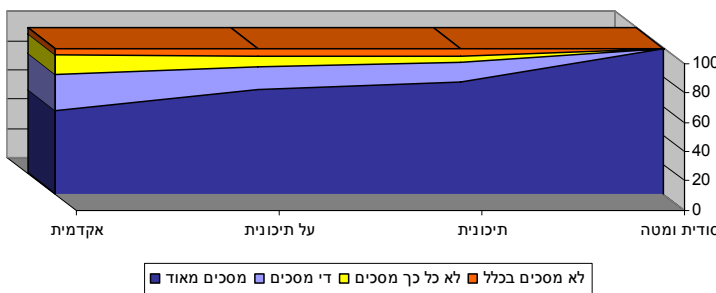
יחס לדגל ולצפירה ע"פ מידת דתיות

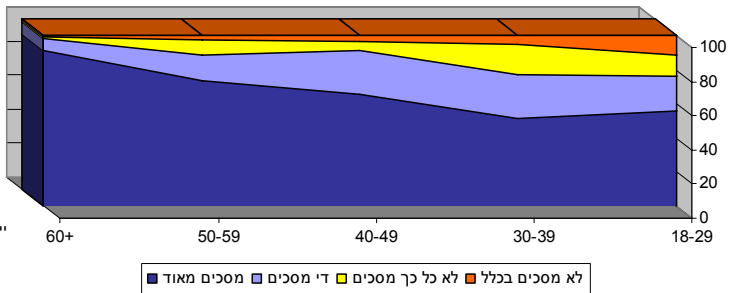
גרף 39: יחס לדגל ולצפירה ע"פ לאום וע"פ מין, מידת דתיות ונטייה פוליטית בציבור היהודי

ההבדלים הבין דוריים משמעותיים גם ביחס אל סמלים לאומיים, וביניהם מדי צה"ל. בממוצע, אחד מכל ארבעה בני 18-39 אינו רואה בלבישת המדים זכות גדולה (כ-24%), בעוד שיעור בני הששים ומעלה המחזיקים בעמדה זו הוא זניח עד לא קיים (כ-2%). גם למידת ההשכלה השפעה מתמשכת על היחס אל מדי צה"ל: רק 57% מבעלי ההשכלה האקדמית מסכימים כי לבישת המדים הינה זכות גדולה, לעומת 100% מבעלי ההשכלה היסודית ומטה.

זוהי זכות גדולה ללבוש את מדי צה"ל?

זוהי זכות גדולה ללבוש את מדי צה"ל?

גרף 40: יחס למדי צה"ל ע"פ גיל והשכלה בציבור היהודי

רשימת הגרפים

- גרף 1: הנכונות להילחם למען המדינה: ישראל [IPS 2006] ביחס למדינות OECD [WVS 2000/2001]..... 8
- גרף 2: הגאווה בהיותך אזרח המדינה: ישראל [IPS 2006] ביחס למדינות OECD [ISSP 2003]..... 9
- גרף 3: האמונה כי המדינה טובה יותר מהאחרות: ישראל [IPS 2006] ביחס למדינות OECD [ISSP 2003]..... 10
- גרף 4: ההעדפה להיות אזרח המדינה: ישראל [IPS 2006] ביחס למדינות OECD [ISSP 2003]..... 11
- גרף 5: עוצמת הפטריוטיות וההצדקה לסרבנות בישראל [ISP 2006] ובארה"ב [Gallup 2005, PRSA/Pew 2004]..... 12
- גרף 6: השוואת מידת ההערכה ומידת ההעדפה של ישראל בין השנים 1995, 2003 ו-2006 [ISSP 2003 & 1995 ; IPS 2006]..... 12
- גרף 7: עוצמת הפטריוטיות הישראלית בכלל המדגם..... 13
- גרף 8: עוצמת הפטריוטיות הישראלית ע"פ גיל, הכנסה, נטייה פוליטית והשכלה בציבור היהודי..... 13
- גרף 9: עוצמות הפטריוטיות הישראלית, היהודית והפלסטינית בכלל המדגם..... 14
- גרף 10: עוצמות הפטריוטיות הישראלית והיהודית ע"פ מידת דתיות בציבור היהודי..... 14
- גרף 11: עוצמות הפטריוטיות הישראלית והיהודית ע"פ גיל והשכלה בציבור היהודי..... 15
- גרף 12: עוצמות הפטריוטיות הישראלית והפלסטינית ע"פ גיל והשכלה בציבור הערבי..... 15
- גרף 13: תפיסת הפטריוטיות הישראלית ע"פ לאום (באחוזים)..... 16
- גרף 14: תפיסת הפטריוטיות הישראלית בקרב הציבור היהודי והערבי (ממוצע התשובות)..... 16
- גרף 15: תפיסת הפטריוטיות הישראלית ע"פ מידת דתיות בקרב הציבור היהודי..... 17
- גרף 16: הנכונות להילחם למען המדינה בכלל המדגם..... 18
- גרף 17: הנכונות להילחם למען המדינה ע"פ לאום..... 18
- גרף 18: הנכונות להילחם למען המדינה ע"פ גיל בציבור היהודי..... 19
- גרף 19: הנכונות להילחם למען המדינה ע"פ השכלה, הכנסה, מידת דתיות ונטייה פוליטית בציבור היהודי..... 19
- גרף 20: ההצדקה לסרב להילחם במלחמה שאינה מוסרית בכלל המדגם..... 20
- גרף 21: ההצדקה לסרב להילחם במלחמה ע"פ לאום וע"פ מין, עמדה פוליטית ומידת דתיות בציבור היהודי..... 20
- גרף 22: הנכונות לעזוב את הארץ תמורת שיפור ברמת החיים בכלל המדגם..... 21
- גרף 23: הנכונות לעזוב את הארץ תמורת שיפור ברמת החיים ע"פ לאום, וע"פ גיל ורמת הכנסה בציבור היהודי..... 21
- גרף 24: הנכונות לעודד את בני הדור הצעיר לחיות בארץ בכלל המדגם..... 22
- גרף 25: הנכונות לעודד את בני הדור הצעיר לחיות בארץ ע"פ גיל, הכנסה, מין ורמת דתיות בציבור היהודי..... 22
- גרף 26: מידת העדפת האזרחות הישראלית בכלל המדגם..... 23
- גרף 27: מידת העדפת האזרחות הישראלית ע"פ השכלה, גיל, מוצא ורמת דתיות בציבור היהודי..... 23
- גרף 28: עוצמות השורשיות ע"פ הכנסה, גיל, השכלה ומידת דתיות בציבור היהודי..... 24
- גרף 29: הגאווה בישראליות בכלל המדגם..... 25
- גרף 30: הגאווה בישראליות ותפיסת ישראל כטובה יותר מרוב המדינות האחרות ע"פ לאום..... 25
- גרף 31: הגאווה בישראליות ע"פ מין בציבור היהודי..... 26
- גרף 32: הגאווה בישראליות ע"פ מידת דתיות, נטייה פוליטית, הכנסה וגיל בציבור היהודי..... 26
- גרף 33: מרכיבי הגאווה הלאומית ע"פ לאום (באחוזים)..... 27
- גרף 34: מרכיבי הגאווה הלאומית בקרב הציבור היהודי והערבי (ממוצע התשובות)..... 27
- גרף 35: מרכיבי הגאווה הלאומית ע"פ רמת הכנסה בציבור היהודי..... 28
- גרף 36: מרכיבי הגאווה הלאומית ע"פ מידת דתיות ונטייה פוליטית בציבור היהודי..... 28
- גרף 37: יחס לסמלי הלאום בכלל המדגם..... 29
- גרף 38: יחס לסמלי הלאום בציבור הערבי..... 29
- גרף 39: יחס לדגל ולצפירה ע"פ לאום וע"פ מין, מידת דתיות ונטייה פוליטית בציבור היהודי..... 30
- גרף 40: יחס למדי צה"ל ע"פ גיל והשכלה בציבור היהודי..... 30

ביבליוגרפיה

- אלמוג, ע. 2004, **פרידה משרליק: שינוי ערכים באליטה הישראלית**, חיפה, אוניברסיטת חיפה.
- אריאן, א. 1997, **הרפובליקה הישראלית השנייה: פוליטיקה ומשטר לקראת המאה ה-21**, תל אביב, אוניברסיטת חיפה ; זמורה-ביתן.
- בן עמוס, א. בר-טל, ד. (עורכים), 2004, **פטרויטיזם: אוהבים אותך מולדת**, תל אביב, דיונון.
- ברזילי, ג. יער-יוכטמן, א. סגל, ז. 1994, **בית המשפט העליון בעין החברה הישראלית**, תל אביב, פפירוס.
- גביון, ר. 1999, **ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית: מתחים וסיכויים**, תל אביב, הקיבוץ המאוחד.
- דרור, י. 1997, **חידוש הציונות**, ירושלים, הספרייה הציונית.
- דרור, י. 1999, **אריגת עתיד יהודי-ציוני למדינת ישראל: תזכיר למועמדים לתפקיד ראש הממשלה**, ירושלים, המועצה הציונית בישראל.
- הסוכנות היהודית, 2003, **מחשבות ישראל: שיחות עם הוגים וסופרים על יהדות, ציונות וישראל**, ירושלים, הסוכנות היהודית לארץ ישראל.
- עוז, ע. 1998, **כל התקוות: מחשבות על זהות ישראלית**, ירושלים, כתר.
- פרס, י. יער, א. 1998, **בין הסכמה למחלוקת: דמוקרטיה, ביטחון ושלום בתודעה הישראלית**, ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- רובינשטיין, א. יעקובסון, א. 2003, **ישראל ומשפחת העמים**, תל אביב, שוקן.
- שגב, ת. 1993, **הציונים החדשים**, ירושלים, כתר.
- שפרינצק, א. 2003, **שאלת הערבים בישראל: מפתרון הבעיה לניהולה**, הרצליה, המרכז הבינתחומי.

"Patriotism", in: **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, Editors in Chief: Smelser, N.J. Baltes P.B. Volume 16, 2001, Amsterdam, Elsevier.

American Enterprise Institute for Public Policy Research (AEI), 2005, **Polls on Patriotism and Military Service**, [Available on <http://www.aei.org/publicopinion9>].

Berns, W. 2001, **Making Patriots**, Chicago, University of Chicago Press.

Burbank, H. 2005, "German National Identity: Patriotism and Stigma", **Stanford Undergraduate Research Journal**, 4, pp. 8-12. [Available on <http://www.stanford.edu/group/journal/2003/pdfs/GermanIdentity.pdf>].

Canovan, M. 2000, "Patriotism is not Enough", **British Journal of Political Science**, 30, pp. 413-432.

Gilbert, D. 2003, **Hamilton College Patriotism Poll: Eleven Key Findings**, New York, Hamilton College. [Available on <http://www.hamilton.edu/Levitt/surveys/patriotism/>]

Grodzins, M. 1956, **The Loyal and the Disloyal: Social Boundaries of Patriotism and Treason**, Chicago, The University of Chicago Press.

Huntington, S.P. 2004, **Who Are We?**, New Delhi, Penguin Books

Institute for Social Research (ISR), 2001, **How America Responds – Part 2**, Michigan, University of Michigan.

Janowitz, M. 1982, "Patriotism and the U.S. All-Volunteer Military", **Air University Review**, January-February.

Markell, P. 2000, "Making Affect Safe for Democracy?: On 'Constitutional Patriotism'", **Political Theory**, 28, 1, pp. 38-63.

Moya, M. Morales-Marente, E. 2005, "Psychopolitic reactions to March 11 terrorist attacks", **Revista de Psicología Social**, 20, 3, pp. 331-350.

Parker, C.S. 2003, **Shades of Patriotism: Group Identity, National Identity, and Democracy**, Paper prepared for the annual meeting of the American Political Science Association in Pennsylvania. Available on:
http://www.polsci.ucsb.edu/faculty/parker/workingpapers/shades_of_patriotism.pdf.

Schaar, J.H. 1972, "The case for patriotism", **New American Review**, 17, pp. 59-99.

Schatz, T.R. & Stauc, E. 1997, "Manifestations of Blind and Constructive Patriotism: Personality Correlates and Individual-Group Relations", In D. Bar-Tel, Staub, E. (eds.), **Patriotism in the Lives of Individuals and Nations**, Chicago, Nelson Hall, pp. 229-245.

Smith, T.W. Jarkko, L. 2001, **National Pride in Cross-National Perspective**, University of Chicago, National Opinion Research Centre [Available on
<http://www.norc.uchicago.edu/new/part1.pdf>].

Somerville, J. 1981, "Patriotism and War", **Ethics**, 91, 4, pp. 568-578.

Stewart, H.L. 1917, "Is Patriotism Immoral", **The American Journal of Sociology**, 22, 5, pp. 616-629.

Sullivan, J.L. Fried, A. Dietz, M.G. 1992, "Patriotism, Politics, and the Presidential Elections of 1988", **American Journal of Political Science**, 36, 1, pp. 200-234.

Taylor, M. 1990, "Patriotism, History and the Left in Twentieth-Century Britain", **The Historical Journal**, 33, 4, pp. 971-987.

Tocqueville, A. 1835/2003, **Democracy in America**, Penguin Books.

Viroli, M. 1995, **For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism**, Oxford, University Press.

מכוני וארגוני מחקר:

ISR – Institute for Social Research at the University of Michigan (www.isr.umich.edu/).

NES – National Election Survey at the University of Michigan (www.umich.edu/~nes/)

NORC – National Organization of Research at the University of Chicago (www.norc.uchicago.edu).

PEW – Research Center for the People and the Press (<http://people-press.org/>).

PRSA – Public Relations Society of America (<http://www.prsa.org/>)

WVS – World Values Survey (<http://www.worldvaluessurvey.org>)

ISSP – International Social Survey Program (<http://www.issp.org>)

AIE – American Enterprise Institute for Public Policy Research (<http://www.aei.org>)

5. פטריוטיות ישראלית אומרת דברים שונים לאנשים שונים. יש הטוענים שהדברים הבאים הינם חלק חשוב מפטריוטיות ישראלית. אחרים טוענים שהם אינם חשובים. עד כמה, לפי דעתך, חשובים או לא הדברים הבאים:

חשוב מאוד	חשוב למדי	לא כל כך חשוב	כלל לא חשוב

- א. לתרום לארגונים קהילתיים הפועלים למען נזקקים
 ב. להניף דגל ישראל ביום העצמאות
 ג. להפגין נגד מדיניות המסכנת לדעתך את עתיד המדינה, גם אם אתה במיעוט
 ד. להיות נכון להילחם למען המדינה
 ה. לקנות תוצרת כחול-לבן
 ו. להקים יישוב חדש בנגב או בגליל
 ז. לכבד את המסורת היהודית
 ח. להצביע בבחירות
 ט. לחיות בארץ

6. פטריוטיות קשורה גם לערכים. כעת אקרא כמה ערכים שיש הטוענים כי הינם קשורים לפטריוטיות ישראלית. עד כמה כל אחד מהם אכן קשור לפטריוטיות ישראלית לדעתך?

קשור מאוד	די קשור	לא כל כך קשור	לגמרי לא קשור

- א. ציונות
 ב. אהבת הארץ
 ג. מורשת נביאי ישראל
 ד. צדק חברתי
 ה. קיבוץ גלויות
 ו. התנ"ך

7. כמובן שכולנו מקווים שלא יהיו עוד מלחמות, אבל אם תפרוץ מלחמה נוספת, האם תסכים להילחם למען המדינה?

1. אסכים בוודאות
 2. קרוב לוודאי שאסכים
 3. קרוב לוודאי שלא אסכים
 4. לא אסכים בוודאות

8. האם תהיה מוכן לעבור לגור בארץ אחרת במידה והדבר ישפר באופן משמעותי את רמת החיים שלך?

1. כן בוודאות
 2. אני חושב שכן
 3. אני חושב שלא
 4. לא בוודאות

9. **כעת אקרא בפניך מספר משפטים. האם תוכל לומר לי אם אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהם?**

מסכים מאוד	מסכים	לא מסכים	לא מסכים בכלל

- 9א. אני מעדיף להיות אזרח של מדינת ישראל מאשר אזרח בכל מדינה אחרת בעולם
- 9ב. כשאני שומע את "התקווה", אני מתרגש.
- 9ג. יש הצדקה לסרב להילחם במלחמה שאתה מאמין שהיא אינה מוסרית
- 9ד. אני אעודד את ילדי לחיות בארץ, למרות שיש מקומות בטוחים ומשגשגים יותר בהם יוכלו לחיות
- 9ה. זוהי זכות גדולה ללבוש את מדי צה"ל
- 9ו. באופן כללי, ישראל היא מדינה טובה יותר מרוב המדינות האחרות

10. **כמה מרגיז אותך כאשר אנשים מזלזלים בדגל ישראל?**

1. מאוד מרגיז
2. די מרגיז
3. לא כל כך מרגיז
4. לא מרגיז בכלל

11. **כמה מרגיז אותך כאשר אנשים לא עומדים בצפירה ביום הזיכרון?**

1. מאוד מרגיז
2. די מרגיז
3. לא כל כך מרגיז
4. לא מרגיז בכלל

12. **באיזה מהמשפטים הבאים אתה תומך יותר?**

1. פטריוטיות היא דבר חיובי המחזק את המדינה
2. פטריוטיות היא דבר שלילי העלול להוביל למלחמות
3. לא זה ולא זה